

DONELAIČIO ŽEMĖ

Leidžia Kristijono
Donelaičio draugija
Leidžiamas nuo 1992 m.

2017 m.
rugsėjis
Nr. 3 (220)

9 772424 509001

Kaina 2 Eur

Turinys

TRUMPOS NAUJIENOS

Programos atidarymo konferencija	3
Karaliaučiaus srityje išrinktas gubernatorius	3
Naujos nuorodos į K.Donelaičio muziejų	3

AKTUALIJOS

Mes - Donelaičiui ir Mažajai Lietuvai	4
Šventojoje - vaikų kūrybinė stovykla „Palikimas-4“	7
Mokytojų vasaros seminaras	9
Po Pamario kraštą	11

ISTORIJA

Mažoji Lietuva, jos ribos ir gyventojai Prūsijoje	12
---	----

SUKAKTYS

Pirmajai lietuviškai knygai – 470	15
Vydūnas: Lietuviška tautiška dvasia	18

PAMOKOS

Учимся говорить по-литовски	20
-----------------------------------	----

K.DONELAITIS

Donelaičio kodas	21
Laiškas K.Donelaičiui	23

MENAS

„Prūsijos medus“ - karaliaučiškių menininkų kūrybinis projektas meno industrijos srityje	24
--	----

NAUJOS KNYGOS

Kelio į Vasario 16-osios aktą pradžioje	26
---	----

Pirmajame viršelyje – Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė prie K.Donelaičio paminklo Marijampolėje sveikina susirinkusiuosius (Antano Gudelevičiaus nuotr.).

Paskutiniajame viršelyje – XVII a. pradžios etninis Mažosios Lietuvos / Rytų Prūsijos žemėlapis.

Leidžia:

Kristijono Donelaičio draugija

LT-68295 Marijampolė,

Vytauto g. 28

www.donelaitis.info

draugija@donelaitis.info

Redaguoja:

Algis Vaškevičius – redaktorius,

Gintaras Skamaročius –

K.Donelaičio draugijos

pirmininkas,

Saulius Svilius – techninis

redaktorius

„Donelaičio žemės“ redkolegija:

G.Skamaročius (pirmininkas),

N.Kitkauskas, V.Gočas,

V.Juraitis, Dž.Maskuliūnienė,

A.Matulevičius, R.Senapėdis,

V.Šilas

Spausdino AB „Spauda“,

Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius

Rankraštis pasirašytas spaudai

2017-09-28

Rankraščiai taisomi ir trumpinami redakcijos nuožiūra.

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su autorių nuomone

Tiražas – 1000 egz.

K.Donelaičio draugijos sąskaita:

LT917044060001135106

Projektą iš dalies remia

Spaudos, radijo ir televizijos

rėmimo fondas bei VšĮ Nemuno

euroregiono Marijampolės biuras

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

www.nemunus.info

Programos atidarymo konferencija

Rugsėjo 21 dieną Karaliaučiaus (Kaliningrado) srities kurortiniame mieste Rūsioose (Svetlogorske) buvo surengta 2014-2020 m. Lietuvos ir Rusijos Federacijos bendradarbiavimo per sieną programos atidarymo konferencija, kurioje iš viso dalyvavo apie 200 dalyvių iš abiejų kaimyninių šalių.

Ši programa bendrus projektus iš dalies (paramos dalis sudarys 90 proc. projekto vertės; bendra jo vertė nuo 100 tūkstančių iki 1 mln. eurų) finansuos pagal keturis prioritetus. Itin didelis dėmesys joje skiriamas vienam iš jų, t.y. vietinės kultūros pristatymui ir istorinio paveldo saugojimui, istorinio ir gamtos paveldo pritaikymui ir renovavimui, kultūros, kultūros tinklo ir turizmo vystymosi pristatymui.

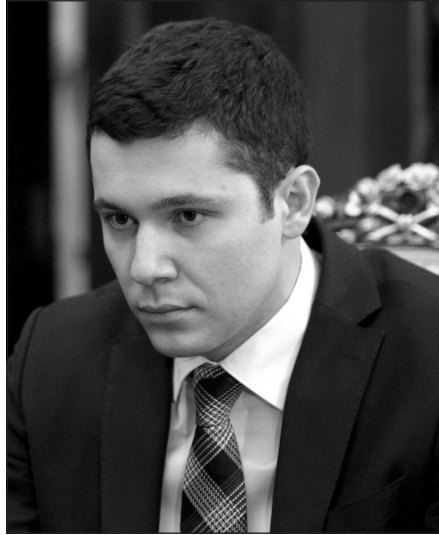
Šiame prioritete bus remiamas:

- gamtos ir istorijos paveldo konservavimas, saugojimas ir pritaikymas turizmui ar visuomenės reikmėms (socialiniams, kultūriniais, švietimo ar kitiems visuomenės tikslams),

- kūrimas bendrų produktų, apimančių investicijų į turizmo infrastruktūrą ir paslaugas parengimą ir realizavimą, išplečiant gamtos ir kultūros paveldo panaudojimą turizmo tikslams,

- turizmo maršrutų vystymas, bendrų iniciatyvų ir renginių – fes-

tivalių, mugių, meno parodų, kultūros mainų ir kūrybinių dirbtuvių rengimas ir panašios priemonės.

Karaliaučiaus srityje išrinktas gubernatorius

Rugsėjo 10 dieną Karaliaučiaus srityje įvyko gubernatoriaus rinkimai. Juos žymia persvara laimėjo nuo praėjusių metų spalio šias pareigas laikinai ėjęs 31-erių metų Antonas Alichanovas. Jis yra gimęs Suchumio mieste Abchazijos autonominėje respublikoje, baigęs finansų ir teisės mokslus Maskvoje, ekonomikos mokslų kandidatas, dirbęs Rusijos Federacijos teisingumo ministerijoje, taip pat pramonės ir prekybos ministerijoje Maskvoje.

Kaimyninės šalies gubernatoriaus rinkimuose 579 rinkimų apylinkėse iš viso dalyvavo 39,35 proc. srities gyventojų, iš jų 81,06

proc. balsus atidavė už laikinąjį gubernatorių. Pačiame Karaliaučiuje rinkėjų aktyvumas buvo 29,05 proc., už A.Alichanovą balsavo 76,24 proc. rinkėjų.

Trys jo varžovai iš Rusijos liberalų demokratų, komunistų ir žaliųjų partijų gerokai atsiliko – iš viso surinko tik nuo 2 iki 8 procentų rinkėjų balsų. Rinkimų teisę turėjo daugiau kaip 801 tūkstantis Karaliaučiaus srities gyventojų.

Prieš tai vykusiuose rinkimuose 2015 metais rinkėjų aktyvumas buvo 39,59 proc., už tuometį gubernatorių Nikolajų Cukanovą pasisakė 70,41 proc. balsavusiųjų. Naujojo gubernatoriaus inauguracija surengta rugsėjo 29-ąją Karaliaučiaus dramos teatre.

Naujos nuorodos į K.Donelaičio muziejų

Neseniai Karaliaučiaus srities Stalupėnų (Nesterovo) mieste buvo pastatytos naujos nuorodos į gamtos ir kultūros paveldo lankytinus objektus. Atvažiuojant iš Lietuvos ir tęsiant kelionę link Gumbinės (Gusevo) keliautojus pasitinka ženklas, kuris nurodo kryptį ir į K.Donelaičio muziejų Tolminkiemyje. Toks pat ženklas pasitinka ir keliautojus iš kitos pusės. Informacija naujosiose nuorodose Stalupėnuose pateikiama rusų ir anglų kalbomis.

Mes - Donelaičiui ir Mažajai Lietuvai

Žvilgsnis atgal visada sudėtingas, nes reikia atrinkti, pasverti, palyginti tai, kas jau padaryta, pamąstyti, kaip eiti toliau. Todėl kalbėjimas apie Marijampolės Kristijono Donelaičio draugiją, jos septynerių metų veiklą bus tarsi ataskaita visiems, gyvenantiems Mažosios Lietuvos ir Donelaičio išlaikymo mūsų sąmonėje rūpesčiu.

Marijampolėje K. Donelaičio draugijos (toliau - Draugija) skyrius pradėjo savo gyvenimą 2010 metais aktyvaus marijampoliečio, visuomenininko, Mažosios Lietuvos *fano* (kalbant jaunimo terminologija) Vytauto Gaulios iniciatyva. Marijampolės kolegijoje susirinkusi 11-os mokytojų ir dėstytojų iniciatyvinė grupė Draugijos pirmininke išrinko Marijampolės kolegijos lektorę Vidą Mickuvienę.

Draugijos veikla yra skirta Mažosios Lietuvos (Donelaičio žemės) kultūrinio paveldo puoselėjimui ir sklaidai; K. Donelaičio asmens, kūrybinio palikimo, memorialinių vietų populiarinimui; mokslinių konferencijų, seminarų, skaitymų rengimui; ryšių su Mažojoje Lietuvoje gyvenančiais lietuviais palaikymui; Tolminkiemio ir Lazdynėlių aplinkos gražinimui ir kt.

Pradėdama vykdyti platesnio profilio veiklą Draugija 2013 m. kovo 27 d. įsiregistravo kaip juridinis asmuo. Draugijos darbą sąlyginai galima skirstyti į šias veiklos sritis: renginiai Poeto ir Mažosios Lietuvos reikšmingumo sklaidai; išvykos į Tolminkiemį ir kitas Karaliaučiaus (dabartinė Rusijos Federacijos Kaliningrado sritis) krašto vietas, dalyvavimas to krašto renginiuose, talkos, istorinės atminties populiarinimas; darbas su miesto bendruomene.

Draugijos įkūrimo iniciatyvinė grupė 2010 metais.

Pirmasis reikšmingesnis žingsnis dar veiklos pradžioje 2010 m. buvo respublikinės konferencijos „Mažoji Lietuva lietuvių kultūros kontekste“ Marijampolės kolegijoje organizavimas; viena iš diskusijos temų skirta Poetui - *Kristijonas Donelaitis istorijoje ir dabartyje*. Studentai ir dėstytojai perskaitė 6 pranešimus, konferencijos svečiai buvo Napalys Kitkauskas, G. Zimnickas, aktorius Tomas Vaišietis, kuris poemos „Metai“ tektais pradėjo ir baigė konferenciją.

Galvodami apie Poeto kūrybos populiarinimą 2011 m. suorganizavome raiškiojo skaitymo konkursą *Donelaičio žodis*, kuriame, be Marijampolės savivaldybės mokyklų atstovų, dalyvavo Punsko S. Dariaus ir S. Girėno gimnazijos moksleiviai, kurie parodė ir poetinę kompoziciją. Iš viso konkurse dalyvavo 31 skaitovas. 2012-2013 m. vyko kūrybinių darbų konkursas *Rašome Donelaičiui*, kuriame dalyvavo Įsruties (Černiachovsko) industrinio – pe-

dagoginio koledžo studentai (padėkos įteiktos Tolminkiemyje), Tilžės (Sovetsko) 3-osios pagrindinės mokyklos, Punsko, Birštono, Kybartų K. Donelaičio gimnazijų moksleiviai, Vilkaviškio rajono Keturvalakių pagrindinės mokyklos, Marijampolės savivaldybės mokyklų moksleiviai, mokytojai, Marijampolės *Sietyno* klubo literatai, Trečiojo amžiaus universiteto dalyviai.

Konkursas vyko dviem etapais: pirmaisiais metais daugiau dalyvių buvo iš Marijampolės savivaldybės. Pirmąjį pavasarį rezultatų paskelbimo šventė, kurią pradėjo baltišku ritualiniu šokiu šokio teatro „Vilga“ (vadovė Virginija Saugulina) mergaitės, vyko klijimo teatre „Gegnė“. Praturtino renginį akcija - kartu su kūrėjais ažuoliukus sodino ir mažieji mūsų miesto valančiukai. Finalinė konkurso šventė vyko 2013 m. gegužės 5 d. gražiajame Marijampolės poezijos parke. Suvažiavo visi konkurse dalyvavę autoriai, nebuvo tik studen-

čių iš Karaliaučiaus krašto. Šventės pradžioje liaupsę būrų poetui perskaitė Sūduvos krašto poetė Česlova Jakštytė, kuri buvo ir vertinimo komisijos narė. O renginį gražiai papildė Muzikos mokyklos moksleivių atliekami kūriniai ir Sūduvos krašto kanklinių ansamblio (vadovas Jaunius Vylis) dainuotos Liudviko Rėzos dainos. Projekto rėmėjai buvo Marijampolės savivaldybė ir viešoji įstaiga Nemuno euroregiono Marijampolės biuras. Didžiausias mūsų džiaugsmas ir pasididžiavimas buvo tai, kad konkurse (abiejuose jo etapuose) dalyvavo per 60 asmenų. Ir dabar Draugijos archyve saugojami konkurso dalyvių darbai, kaip ir visa veiklos dokumentacija.

2013 m. rugsėjo 20 d. padedant Lietuvos kultūros atašė Romanui Senapėdžiui parvežta ir Marijampolės kultūros centre eksponuota Karaliaučiaus (Kaliningrado) vaikų dailės mokyklos moksleivių piešinių paroda. Atidaryme dalyvavo europarlamentarė Laima Andrikienė, R. Senapėdis ir penkios parodos organizatorės iš Karaliaučiaus – Istorijos ir meno muziejaus

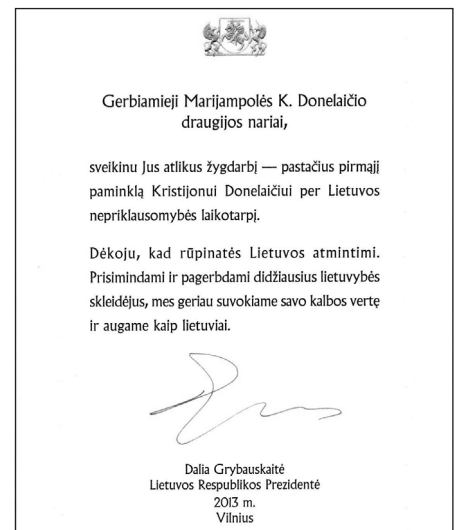

Draugijos vadovė V.Mickuvienė ir prezidentė D.Grybauskaitė prie K.Donelaičio paminklo Marijampolėje

bei dailės mokyklos direktorės ir mokytojos. Svečiai papasakojo, kaip gimė šios parodos idėja, kaip vaikai noriai ir atsakingai dirbo. Jie džiaugėsi, kad Donelaitis aktualus ne tik Lietuvoje, bet ir savo gimtinėje. Skaitydami Donelaičio kūrybą, lankydami Tolminkiemyje ir piešiniiais išreiškdami patirtus jausmus, jaunieji dailininkai ne tik vaizdavo aplinką, bet ir stengėsi perteikti to meto Mažosios Lietuvos dvasią. Ir parodos atidarymo metu, ir vėliau per visus šiuos metus ryškėjo labai graži mintis: K. Donelaičio kūryba jungia valstybes ir tautas. Vėliau Draugijos rūpesčiu paroda ir jos meninis pristatymas buvo perkeltas į Marijampolės kolegijos Edukologijos ir socialinio darbo fakultetą; po to dviem savaitėms pervežtas į Punsko gimnaziją ir vėliau į Kybartų K.Donelaičio gimnaziją.

Paminklo K. Donelaičiui idėja gimė, galvojant apie poeto atminimo įamžinimo reikalingumą ir svarumą, mąstant apie Donelaičio ryšį su Lietuva, Sūduva (juk gimtinė, Lazdynėliai, yra tik apie 70 km nuo Marijampolės ir, kaip dr. Algirdas Matulevičius sako, „Donelaitis buvo sūduvis“), apie poeto kalbėseną ir raštus mūsų krašto tarme. Mes, Draugija, tapome paminklo užsakytojais ir darbų organizatoriais, pakvietėme marijampolietį skulptorių Zigmą Buterlevičių sukurti paminklą.

Paminklas pastatytas visuomenės, įmonių, organizacijų lėšomis, atidengtas 2013 m. lapkričio 22 d. Pašventinimo iškilmėse (šventino evangelikų liuteronų vyskupas Mindaugas Sabutis) dalyvavo Lietuvos generalinis konsulas Karaliaučiuje (Kaliningrade) V. Stankevičius, Stalupėnų (Nesterovo), Gumbinės (Gusevo) rajonų administracijų atstovai, K.Donelaičio draugijos pirmininkas, architektas restauratorius N. Kitkauskas, Sei-

mo narys Albinas Mitrulevičius, Marijampolės savivaldybės administracijos vadovai, departamentų vadovai, daug visuomenės ir žiniasklaidos atstovų. Dabar, kai paminklas jau gyvena savo gyvenimą, kai prie jo susirenka ne tik *donelaitukai* (taip švelniai vadinu Draugijos asmenis), bet ateina mokytojai su mokiniais, kai retkarčiais vyksta renginiai, kai praeivis padeda gėlę ar uždega žvakelę, supranti, kad miesto žmonėms reikėjo šio, donelaitiško, ženklo, šios žymės, nes supranti, kad kaip *Tėve mūsų* taip ir *Jau saulelė vėl atkoptama budino svieta* niekada, iki paskutinio atodūsiu šioje žemėje, nepamirši.

Žinoma, mes džiaugėmės su laukę prezidentės Dalios Grybauskaitės dėmesio. Ji sutiko būti mūsų renginių globėja. Prieš pat paminklo atidengimo šventę gavome jos Padėkos raštą. O štai 2014 m. balandžio 8 d. Marijampolės dramos teatre organizuojant baigiamąją jubiliejinę respublikinę/tarptautinę mokslinę - praktinę konferenciją „Po Donelaičio ženklu“, skirtą 300-osioms Kristijono Donelaičio gimimo metinėms pažymėti, prezidentė aplankė marijampolietis ir viešai pagerbė visus prie Poeto paminklo. Tai neišblėstančios akimirkos, kurias ir dabar dažnas su jauduliu mena.

Konferencijos pagalbininkais mums, Draugijai tada buvo Marijampolės savivaldybė bei Meilės Lukšienės švietimo centras. Konferencijoje pranešimus skaitė dr. A. Matulevičius, dr. Sigitas Narbutas, Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė rašytoja Aldona Ruseckaitė, Marijampolės kolegijos lektorė Dalia Valaitienė, vyskupas Mindaugas Sabutis, dr. N. Kitkauskas, Karaliaučiaus (Kalinigrado) regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas, nusipelnęs mokytojas Aleksėjus Bartnikas. Baigiamasis tos dienos akordas buvo Draugijos narės Virginijos Samuolienės režisuotas spektaklis „Giesmė“ pagal Antano Drilingo romaną „Jau saulelė...“.

Jubiliejinė vasara buvo marijampoliečiams turtinga renginiais, miesto viešose erdvėse dažnai skambėjo Donelaičio vardas. Birželio 27 – osios dienos vakarą miestelėnai ir svečiai rinkosi K. Donelaičio skverelyje prie Poeto paminklo. Donelaičio trauka, jo žodžio galia tą vakarą sukvietė nemažą būrį žmonių. Skambėjo hegzometro tekstai, linksmo širdį, džiugino akį Aleksoto bendruomenės centro liaudiškos muzikos ansamblis „Svirbė“ (vadovė Aurelija Bareišienė) ir Marijampolės TAU etnografinis ansamblis „Senapilė“

(vadovė Dalia Venckienė). Nepra ilgo ir nepabodo, nes sodrų, stiprų, šmaikštų ir įtaigų Poeto žodį keitė lietuviškų dainų pynės, smagūs vakaronių šokiai. Žiūrovai šiltai priėmė visus skaitovus, kurie labai nuoširdžiai, savaip interpretuodami puikiai perteikė Poeto žodį. Ir mes visi turėjome galimybę dar kartą išgirsti „*nevystantį kalbos grožybių sodą*“, kaip sakė apie „Metus“ įžymus XIX a. pirmosios pusės kalbininkas Augustas Šleicheris.

Kūrinius skaitė daugiausia mūsų Draugijos nariai: Jūratė Preikšienė pradėjo, kaip ir dera, „Pavasario linksmybių“ pradžia, ištrauką apie gandrą perskaitė Valdimantas Kvietkauskas, buvusi kolegijos studentė Daiva Anžaitė apie lakštinalgą, pamokomąją „Metų“ pabaigą pasirinko Aušra Paškevičienė, Paulius Uleckas sulaukė daug plojimų už pasakėčią „Vilks provininks“, o svečiai iš Vilkaviškio Nijolė ir Antanas Žilinskai skaitė Slunkiaus ir Pričkaus monologus. Ir šiandien aktualus, amžinas jo priesakas: *Kiekvienam daryti gera / Savo darbu ir žodžiu, įpareigojantis visad elgtis taip, kaip dera.*

Mažiau kaip po mėnesio, gražų vidurvasario vakarą liepos 13 d. į Marijampolės evangelikų liuteronų bažnyčią rinkosi žmonės. Mūsų, organizatorių, nerimas at-

lėjo, - atėjo! Atėjo į susitikimą su vokiečių rašytojo Heinz – Jurgen Zierke knyga „Ana Regina važiuoja į miestą“, jos redaktoriumi Leonu Stepanausku, žurnalistu, Vokietijos mokslinio baltistų susivienijimo valdybos nariu ryšiams su Baltijos šalimis, su dailininke Filomena Linčiūte – Vaitiekūniene, kurios tapybos darbo *Ana Regina ir Donelaitis. Tolminkiemis* fragmentai papuošė antrojo knygos leidimo viršelį ir kurį (paveikslų triptiką) dailininkė padovanojo šiai bažnyčiai.

2015 m. balandžio 17 d. miesto visuomenę pakvietėme į iškilmingą Draugijos veiklos penkmečio paminėjimą, kuriame programą „Taip, Donelaiti! Keturi pamokslai“ atliko Kauno valstybinis choras (meno vadovas P. Bingelis) ir aktorius Dainius Svobonas. Pranešimą „Donelaitis iš arti ir iš toli“ skaitė VDU Lietuvių literatūros katedros profesorė Irena Buckley, apie paveldo reikalus kalbėjo tuo metu laikinai atliekantis konsulato Tilžėje vadovo funkcijas prof. dr. Bronius Makauskas.

Vida Mickuvienė
Marijampolės Kristijono
Donelaičio draugijos pirmininkė

(Tęsinys kitame numeryje)

Draugijos nariai su prezidentė D. Grybauskaite 2014 metais. Antano Gudelevičiaus nuotraukos.

Šventojoje - vaikų kūrybinė stovykla

„Palikimas-4“

Rugpjūčio mėnesį Šventojoje buvo surengta vaikų kūrybinė stovykla „Palikimas-4“, kurioje dvi savaites ilsėjosi ir kūrybiškumą ugdė dvidešimt Karaliaučiaus (Kaliningrado) srities moksleivių, lankančių lietuvių kalbos bei Lietuvos etninės kultūros užsiėmimus, ir jų draugai.

Vadovaujami patyrusių Lietuvos animacijos meno ir muzikos specialistų kūrybinio projekto dalyviai pagal Maironio baladę „Jūratė ir Kastytis“ ir lietuvių legendas kūrė vienavardį trumpametražį animacijos filmą.

Pagrindinis stovyklos tikslas buvo lietuvių kultūros pagrindu skatinti vaikų kūrybiškumą ir iniciatyvumą, minint 155-ąsias poeto Maironio gimimo metines.

Kūrybinių dirbtuvių metu buvo skatinami bendradarbiavimo ir darbo grupėse sugebėjimai, plėtojami meniniai įgūdžiai ir ugdomas kūrybiškumas. Projekto dalyviai susipažino su skirtingomis animacijos filmavimo (fotografavimo) technikomis ir giliau pažino animacijos meno gimimo ir raidos istorinius etapus, susipažino su iškilniais pasaulinės animacijos kūrėjų etapiniais darbais, sužinojo apie skirtingų pasaulio šalių nacionalines animacijos mokyklas ir jų svarbiausias šaknis, įgijo žinių apie lietuvių ir rusų animacijos kūrėjų darbus.

Praktinių užsiėmimų metu vaikai sukūrė savo autorinio filmo koncepciją, scenarijų, personažus, fonus (peizažus ir interjerą), nupiešė animaciją, nufilmavo ir sumontavo savo filmą ir sukūrė jo garso takelį, o, dirbdami komandoje, sukūrė visos grupės animacinį filmą „Jūratė ir Kastytis“.

Kas vakarą vaikai lankėsi stovyklos vasaros kino teatre, kuriame stebėjo ir aptarinėjo tarptautinio festivalio „Tindirindis“ geriausias animacijos filmus.

Stovykloje buvo numatytos ir kitos veiklos rūšys: pažintinės ekskursijos į Palangą ir Kretingą, lietuvių kalbos užsiėmimai, sporto pratys baseine ir atviroje erdvėje, poilsis prie jūros, pramogos. Du kartus vaikai varžėsi su vietos bendraamžių futbolo komanda.

Ypač įspūdinga ir džiaugsminga buvo paskutinė stovyklos diena. Į kūrybinės stovyklos uždarymo ceremoniją atvyko Lietuvos

Respublikos Generalinio konsulato generalinis konsulas Olegas Skinderskis, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Henke, Sveikatos centro „Energetikas“ atstovė Rita Matulevičienė. Gyvą susidomėjimą sukėlė vaizdo filmukas apie stovyklautojų kasdienį gyvenimą, kurio autorė - tėvų visuomenės atstovė Jelena Vasiljeva (Karaliaučius). Šio filmuko nuoroda internete: https://youtu.be/3R1_OY56BjY.

Karštais plojimais buvo sutiktas parodomasis vaikų sukurtas animacijos filmas „Jūratė ir Kastytis“, kuris ir apibendrino jų kūrybinę

Stovyklautojus aplankė D.Henke ir O.Skinderskis

veiklą. Filmą turi dvi versijas - lietuvišką ir rusišką. Vaikai šiltai dėkojo projekto kūrybinės komandos nariams - animatoriams Valentui Aškiniui ir Jūratei Leikaitei-Aškinienei (Vilnius), muzikantui Gediminui Zujui (Vilnius), taip pat stovyklos vadovei Tatjanai Pavlovai (Tilžė/Sovetskai), fizinės kultūros vadovei Ingai Jončienei (Vilnius), stovyklos auklėtojiui Vladislavui Šachovui (Tilžė). Padėkos žodžių sulaukė ir Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos studentai Audrius Kliševičius, Aušra Venckutė bei Rokas Žemkauskas.

Sukūrus filmą, kiekvienas dalyvis gavo pažymėjimą, liudijantį apie jo dalyvavimą kūrybiniame procese, o taip pat ir filmo kopiją, įrašytą į DVD diską.

Po oficialaus stovyklos uždarymo dalyvių laukė bendra nuotrauka, saldus stalas ir šiltas bendravimas prie projekto dalyvių piešinių parodos. Stovyklos pabaigą vainikavo Žemaičių alkakalnio papėdėje sukurtas laužas, dar ilgai skambėjo dainos ir nenutilo šventinis šurmulyš. Pagal baltų pagonių apeigą kiekvienas turėjo galimybę, mesdamas į ugnį gintaro dulkes, sugalvoti savo norus bei troš-

kimus, o ryškūs liepsnos pliūpsniai liudijo tai, kad visi sumanymai bus sėkmingi.

Kūrybinės stovyklos „Palikimas-4“ projekto pagrindinis organizatorius ir vykdytojas - Karaliaučiaus regioninė lietuvių kalbos mokytojų asociacija. Projekto partneriais tapo Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija, „Vilanimos“ filmų

studija, sveikatos centras „Energetikas“ Šventojoje. Esame labai dėkingi šiems pagalbininkams ir padėjėjams.

Ypač esame dėkingi pagrindiniam kūrybinės stovyklos projekto rėmėjui – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijai. Taip pat liekame dėkingi Mažosios Lietuvos draugijai Čikagoje, kuri finansavo vaikų pavėžėjimą į stovyklą ir atgal.

Aleksėjus Bartnikas,
Kūrybinės stovyklos
„Palikimas-4“ projekto vadovas

Kūrybinės stovyklos "Palikimas-4" projekto vadovo Alekso Bartniko, kuris yra ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Švietimo komisijos narys, kvietimu lankiausi šios stovyklos uždaryme ir gražaus projekto rezultatų pristatyme. Animacinį filmą „Jūratė ir Kastytis“ kelias savaites kūrė patys vaikai. Šie meniniai/kūrybiniai stovyklos rezultatai džiugino ne tik pačius vaikus, bet ir vadovus bei šio projekto vadovybę ir mus, uždaryme dalyvavusius svečius.

Svarbiausia, kad šie vaikai, kurie gyvena Karaliaučiaus srityje, lankosi Lietuvoje. Tokios stovyklos rėmuose jiems suteikiama galimybė mokytis lietuvių kalbos, mūsų tradicijų, kultūros ir susirasti draugų. Tai neįkainuojamas turtas Lietuvai, nes šiandien Lietuvai yra be galo svarbu turėti kuo daugiau draugų pasaulyje, o ypač kaimynystėje. Tie vaikai greičiausiai praplės Lietuvos draugų sąrašą ir domėsis Lietuva ir ateityje. PLB valdybos vardu dėkoju projekto vadovui Aleksėjui Bartnikui ir visai kūrybiniai komandai už puikiai pavykusią stovyklą.

Dalia Henke,
Pasaulio lietuvių
bendruomenės pirmininkė

Jelenos Vasiljevovs nuotraukos

Mokytojų vasaros seminaras

Seminaro dalyviai prie Leipalingio dvaro rūmų.

Pasibaigus mokslo metams Karaliaučiaus srities lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas Aleksėjus Bartnikas sukviėčia lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytojus, lietuviškų ansamblių vadovus į tradicinį vasaros seminarą. Vienuoliktasis seminaras, kurio tema „Gimtasis žodis – kaip tautinio tapatumo išsaugojimo prioritetą“ šiemet vyko Druskininkuose, kurorte prie Nemuno ir Ratnyčėlės.

Druskininkų švietimo centre mus priėmė direktorius Vytautas Gintutis ir vedėja Snieguolė Stravinskienė. Centras įkurtas 2004 metais, jis vykdo formalųjį ir neformalųjį mokymą ir švietimą, profesinį informavimą, pedagogų kvalifikacijos tobulinimą. Asociacijos pirmininkas A. Bartnikas ir Centro direktorius V. Gintutis pasirašė bendradarbiavimo ir partnerystės sutartį.

Į seminarą atvyko Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos užsienio lietuvių skyriaus vyriausioji specialistė Daiva Žemgulienė ir Vilniaus Lietuvių

namų socializacijos skyriaus vedėja Ineta Baubiniėnė bei metodininkė Vilma Tarabildienė. Buvo aptarti aktualūs darbo klausimai, sudarytos naujos lituanistinio švietimo sutartys.

Važiavome į Naujasodės kaimą, kur yra skulptoriaus medžio drožėjo Antano Česnulio skulptūrų ir poilsio parkas. Apžiūrėjome nuostabaus grožio ekspoziciją: 4 aukštų vėjo malūną, Rūpintojėlių sieną, liaudies teatrų personažus, „Duonos kelią“ ir daugelį kitų skulptūrų, kurias jis sukūrė per 40 metų.

Jaskonyse susipažinome su šakočių kepimu, ne tik klausėmės pasakojimo ir stebėjome, kaip kepami šakočiai, bet ir patys bandėme kepti. Mums papasakojo apie patį didžiausią iškeptą šakočį, kuriam sunaudota 1700 kiaušinių, jis svėrė 85 kg ir buvo 3,72 m. aukščio. Šventinės vakariėnės metu ėia koncertavo Druskininkų „Ryto“ gimnazijos folkloro ansamblis „Racilukai“, kuris gyvuoja jau 28-erius metus.

Kitą dieną lankėmės „Atgimi-

mo“ mokykloje, kuri įkurta 1944 m. ir yra seniausia tame krašte. Direktorė Danutė Časienė supažindino su mokykla, organizuojamais renginiais, tradicijomis, o dailės mokytoja Jūratė papasakojo apie floristikos būrelį, kuriam ji vadovauja. Visos puokštės daromos iš natūralių medžiagų. Mokytoja domisi sodais, pati juos riša, dalyvauja parodose. Sodai – tai viena seniausių tradicinio meno šakų, baltų kultūros dalis. Matėme gražius ir įdomius būrelio vadovės rištus sodus.

Mokytoja Valė supažindino su lietuvių tautiniu kostiumu, nes šie metai paskelbti tautinio kostiumo metais. Vaišinomės mokytojos Lijanos skania namine duona, mokyklos kiemelyje kartu su moksleiviais šokome.

Dalyvavome kūrybinėje pažintinėje programoje – ekskursijoje pėsčiomis po įstabųjį Druskininkų senamiestį, vaikščiojome Ratnyčėlės pakrantėmis. Tą dieną su miestu ir apylinkėmis mus supažindino menotyrininkė Aušra Česnulevičienė. Gidė papasakojo apie

Druskininkų mineralines versmes, liaudies daktarą Sūrutį, gyvenusį XVIII amžiuje. Prausėmės „Grožio“ šaltinio vandeniu, lankėmės gydyklos biušetėje, degustavome mineralinį vandenį.

Važiavome į Liškiavą, gyvenvietę Varėnos rajone, 9 km nuo Druskininkų, kur yra Liškiavos piliakalnis, alkakalnis, vadinamas Bažnyčios kalnu, Raganos akmuo. Ant vaizdingo Nemuno kranto stovi architektūrinis ansamblis, tikras vėlyvojo baroko perlas – nepaprasto grožio bažnyčia. P. Aušra papasakojo, kad šioje bažnyčioje vargonininkavo M. K. Čiurlionio tėvas ir čia jis susituokė su būsima Kastuko mama Adele Radmanaitė. Bažnyčios požemiuose apžiūrėjome dailės kūrinius, vienuolių dominikonų kriptą, grožėjome Nemuno pakrančių panorama.

Kita tos dienos mokomoji programa – „Svečiuose pas Čiurlionį“. Aplankėme M.K.Čiurlionio memorialinį muziejų, apžiūrėjome eksponatus. Gidė p. Aušra papasakojo apie atkurtą M. K. Čiurlionio namų aplinką, jo kūrybą, kurią sudaro originalūs, didelės fantazijos, gilios minties dailės ir muzikos kūriniai.

Vykome į Aušros ir Tauro Česnulevičių sodybą – studiją, kur vyko sūri pamoka – užsiėmimai su druska. Iš druskos patys gaminame suvenyrus, juos išdegė krosnyje, buvo suruošta jų parodėlė.

Vakare lankėmės Sveikatinimo ir poilsio centre – Vandens parke, kur laukė vandens pramogos ir pirčių erdvė.

Paskutiniąją seminaro dieną mus priėmė Druskininkų savivaldybės mero pavaduotojas Linas Urmanavičius. Klausėmės pasakojimo ir žiūrėjome vaizdus apie miestą – kurortą, kuriam jau 223 metai. Mero pavaduotojas džiaugėsi, kad didėja investicijos ir turistų srautai (pernai turistų skaičius išaugo 10 procentų). Vandens parkas sulaukė jau keturių milijonų lankytojų, mieste veikia 9 sanatorijos, 21 viešbutis, 26 svečių namai, 19 kaimo turizmo sodybų, kempingas, vandens ir purvo gydyklos. Prie mokyklų įrengti sporto aikštynai, pastatytas naujas tiltas, golfo aikštynas, slidinėjimo trasų kompleksas, įrengtas keleivinis lynų keltuvas – ekologiškas transportas. Statomas olimpinis centras, 2021 m.

Pasaulio lietuvių sporto žaidynės vyks Druskininkuose. Visi įsitikiname, kad miestas tikrai gražus, visur žydi įvairiausios gėlės, švaru, tvarkinga.

Važiavome į Leipalingį, esantį už 11 km nuo Druskininkų. Miestelis ir dvaras minimi nuo XVI a. pradžios, kai buvo pastatyta cerkvė ir bažnyčia. Dvaras priklausė Sapiegos ir Pliateriams. Direktorė papasakojo apie mokyklą, kurioje mokosi 150 mokinių, Leipalingį ir bendruomenės veiklą.

Lankėmės dvare, kur įsikūręs muziejus, kitais metais švęsiantis 60-ies metų jubiliejų. Muziejiniškė Laima Žukauskaitė papasakojo apie muziejaus kūrimosi istoriją, eksponatus, veiklą, pažintines programas įvairių dalykų pamokose. „Muziejus – tai mūsų šventovė, modernus jo modelis susiformavo XIX amžiuje. Nelengva rasti vietą muziejaus renginiams šiuolaikinėje kultūroje“, – sakė p. Laima.

Mokytoja Leonora Mockevičienė kartu su vaikais pristatė dzūkų tautinį kostiumą, papasakojo ir pademonstravo mergaičių ir berniukų tautinius kostiumus, medžiagas ir raštus. Grojo du Leipalingio muzikantai, daininga dzūkų tarne atvykusius sveikino moksleiviai pasipuošę tautiniais rūbais.

Svetinguose Druskininkuose greitai prabėgo trys seminaro dienos, daug pamatėme, išgirdome, patyrėme naujų įspūdžių. Ačiū druskininkiečiams už šiltą priėmimą, paruoštas pažintines programas, parodytą dėmesį ir nuoširdumą. Ačiū gidams ir visiems, kurie mumis rūpinosi visas seminaro dienas.

Emilija Algudė Bukontienė
Kraupiško (Uljanovo)
vidurinės mokyklos mokytoja

Prie M.K.Čiurlionio paminklo Druskininkuose. Autorės nuotr.

Po Pamaro kraštą

Ekskursijos dalyviai prie Vydūno kultūros centro.

Vydūnas – filosofas, rašytojas, visuomenės ir kultūros veikėjas, kaip sakė jo kūrybos tyrinėtojas dr. V. Bagdonavičius, „žmoniškumo apaštalas“. Kitų metų pavasarį sukanka 150 metų nuo jo gimimo.

Mūsų ekskursijos tikslas buvo susipažinti su Pamaro kraštu, Vydūno gyvenimu ir kūryba, aplankyti muziejus. Pirmiausia atvykome į Kintus, kur pradinės mokyklos patalpose įkurtas Vydūno muziejus, nuo 2002-ųjų metų reorganizuotas į Vydūno kultūros centrą. Jo direktorė papasakojo apie Vydūno gyvenimą, kūrybą ir veiklą, muziejaus eksponatus, arfą, kuri buvo surasta Taline 1988 m. ir parvežta į Kintus. Vydūnas gimė Jonaičiuose, mokėsi Naujakiemio ir Pilkalnio mokyklose, baigė Ragainės mokytojų seminariją. Ketverius metus dirbo Kintų pradinės mokyklos mokytoju, dėstė lietuvių, vokiečių kalbas, geografiją, istoriją ir kūno kultūrą. Vėliau daugelį metų gyveno Tilžėje ir buvo vadinamas žymiausiu tilžiečiu. Matėme Vydūno knygas, fotografijas, laiškus

ir rankraščius, lankėmės muzikos ir dailės skyriuose. Klausėmės pasakojimo apie vėtrunges – žvejybinių burlaivių skiriamuosius ženklus.

Ventės ragas – labiausiai į vakarus nutolusi Šilutės rajono gyvenvietė, pusiasalis prie Atmos žiočių ir Kuršių marių. Čia eina paukščių migracijos kelias, įkurtos Ornitologinė ir Hidrobiologinė stotys, stebimi ir žieduojami paukščiai. Ornitologinė stotis įkurta 1929 m. profesoriaus Tado Ivanausko. Matėme paukščių gaudykles, kurios yra didžiausios Europoje. Per metus čia sužieduojama 80-100 tūkstančių paukščių. Klausėmės stoties direktoriaus Antano Jusiaus pasakojimo apie Ventę, jos istoriją, apipintą legendomis ir padavimais. Praėjusių metų vasarą Ventės rago ornitologinė stotis buvo rekonstruota, pastatytas lankytojų centras. Antrą šimtmetį Ventėje veikia švyturys, nuo 1980 metų - muziejus.

Rusnė – didžiausia sala Lietuvoje. Gidė papasakojo apie mies-

telio vardo kilmę, salos istoriją. Senovėje pro Rusnę ėjo Karaliaučiaus, Klaipėdos, Tilžės, Kauno prekybos keliai. Tai pasienio miestelis, kitoje pusėje – Karaliaučiaus sritis. Klausėmės pasakojimo apie Rusnės bažnyčią ir kapines, įžymius miestelio žmones, etnografinę sodybą – muziejų, įkurtą 1997 m. Susipažinome su XIX-XX a. pamaro lietuvių buitimi, naudotais namų apyvokos daiktais, žvejų reikmenimis. Nemuno deltos ir Kuršių marių pakraščiuose švendrėse ir nendrėse gyvena 294 paukščių rūšys, iš jų 28 – retos ir nykstančios. Rusnė garsėja žuvimis, jų čia yra apie 50 rūšių. Sutinkama daug retų augalų ir gyvūnų. Unikali gamta teikia įvairias gėrybes, dumblas suformuoja derlingą dirvožemį, daug pievų ir ganyklų. 1992 m. įkurtas Nemuno deltos regioninis parkas.

Taip žieduojami paukščiai. Autorės nuotr.

Susipažinome su įdomiu Mažosios Lietuvos kraštu, aplankėme tris muziejus, pamatėme daug eksponatų. Ačiū Kintų, Ventės ir Rusnės muziejų direktoriams už įdomų pasakojimą ir patirtus įspūdžius.

Emilija Algudė Bukontienė,
Kraupiško (Uljanovo) vidurinės mokyklos mokytoja

Mažoji Lietuva, jos ribos ir gyventojai Prūsijoje

Dr. Algirdas Matulevičius,
istorikas, enciklopedistas

Vokiečių (Kryžiuočių) ordino XIII a. užkariauta prūsų ir vakarinių lietuvių, dalies sūduvių ir kuršių teritorija mokslinėje ir kitokioje literatūroje vadinama įvairiai. Mokslininkai nesutaria ir dėl Mažosios Lietuvos pietinės ribos. Todėl reikia išsiaiškinti lietuvių (lietuvininkų, vėliau vadinamų ir mažlietuvių) gyventą teritoriją bei jos istorinius pavadinimus ir nustatyti, kurie iš jų vartotini.

Kartais lietuvių literatūroje būdavo rašoma, tarytum Rytprūsiai (Rytų Prūsija, vok. Ostpreussen) ir buvo Mažoji Lietuva. Iš tikrųjų ne taip. Buvusi Vokiečių ordino, nuo 1525 m. Prūsijos hercogystės (kunigaikštystės) teritorija, 1701 m. susikūrus Prūsijos karalystei (vok. Königreich Preussen), senoji baltų Prūsija susijungė su Brandenburgo kurfiurstija, tapo karalystės provincija (vok. Provinz Preussen) ir vėliau vadinta tuo pačiu Prūsijos vardu. Toji Prūsija, vykstant XVI–II a. pirmojoje pusėje vokiškajai kolonizacijai, buvo suskirstyta: 1724 m. į Rytprusių departamentą (vok. Ostpreussisches Depar-

tament; centras Karaliaučiuje) ir 1736 m. – į Lietuvos departamentą (Litauisches Departament; centras Gumbinėje). Į pastarąjį buvo įjungtos ir mozūrų apgyvendintos buvusios rytinių prūsų ir sūduvių žemės.

Noriu pabrėžti, kad 1871 m. susikūrus Vokietijos imperijai (vok. Deutsches Reich), lietuvių kalbą Mažonoje Lietuvoje šalinant iš viešojo gyvenimo, vis dėlto vokiečių istoriografijoje mokslininkų Mažosios, arba Prūsų Lietuvos, tiesiog Lietuvos vardas vartotas iki XX a., tebevartojamas iki šiol. O Rytų Prūsijos, Rytprusių (vok. Ostpreussen) terminas imtas vartoti nuo XVIII a., ypač nuo XIX a. pradžios, po prancūzmečio Prūsijos karalystėje padarius kone visose valstybinio gyvenimo srityse reikšmingų pažangių reformų. Prūsija tapo modernia valstybe. Rytprūsiais imta vadinti visą senosios baltų Prūsos, arba Prūsijos (vok. Alt Preussen) teritoriją nuo Vyslos iki Klaipėdos.

Tos Prūsijos centre esanti Varmės žemė ir Pavyslys (Vyslos žemupio dešiniajame krante) po Lenkijos laimėto Trylikamečio karo (1454–1466) su Vokiečių ordinu 1466 m. Torunės taikos sutarties buvo sudaryta Karališkoji Prūsija 1569–1772 m. buvo valdomos Lietuvos ir Lenkijos sąjungos. Po 1772 m. Lietuvos ir Lenkijos Respublikos I padalijimo tas buvusias prūsų žemes gavo Prūsijos karalystė. Po padalijimo Vyslos žemupio kairėje pusėje prie Prūsijos karalystės prijungtos lenkiškos žemės gavo Vakarų Prūsijos (vok. Westpreussen; lenk. Prusy Zachodnie) pavadinimą. Beliko rytines žemes nuo Vyslos

iki Klaipėdos vadinti Rytų Prūsija – taip, kaip yra Šiaurės ir Pietų Amerika ir panašiai. Prūsijos karalystei besiplečiant, ypač Vokietijos imperijos laikais, Rytų ir Vakarų Prūsija virto provincijomis. Tokių imperijoje buvo dešimt. Pagaliau ir pati senoji Prūsija imta vadinti provincija (Provinz Preussen). Tačiau Mažoji (Prūsų) Lietuva ir jos vardas tebevartojami nuo XVI a. pradžios iki šiolei. Tiesa, lietuvių (lietuvininkų, arba mažlietuvių) kraštas įvairiais laikotarpiais vadinamas įvairiai.

Nuo 1618 m. Prūsijos valstybės (kunigaikštystės) teisiniuose dokumentuose autochtonų vakarinių lietuvių (skalvių ir nadruvių, taip pat pietinių kuršių, šiaurinių sūduvių) bei žemaičių iki sienos su Didžiąja Lietuva (Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, santrumpa LDK) žemės įvairiais laikotarpiais vadinamos lietuviškais valsčiais (vok. Litauischen Aemtern), Lietuvos provincija (Provinz Litauen), lietuviška sritimi (Litauisches Kreis) arba tiesiog Lietuva (Litauen), daugiausia – Prūsų Lietuva / Prūsija-Lietuva (Preussisch-Litauen), Mažąja Lietuva (Klein Litauen). Lietuvių istoriografijoje išgalėjo pastarasis terminas. Mažosios Lietuvos vardas pirmą kartą įrašytas XVI a. pradžios Prūsijos kronikoje: Simono Grunau, Luko Davido. Tada žlugo Vokiečių ordinas, prasidėjo Reformacija, plito liuteronybė, kurių dėka imta domėtis Prūsijoje gyvenančiomis tautomis bei jų etnogrūpėmis, kalbomis ir tarmėmis. Gimtosiomis kalbomis kūrėsi raštija, tautinės kultūros.

Viešpataujant ordinui (XIII a.–1525 m.) visi Prūsijos gyventojai vadinti prūsais (Prusen, Preussen), kaip Livonijoje (Latvijoje ir Estijoje) – livoniečiais. Prūsijos kunigaikštystės laikais „atsirado“ ir lietuviai, lenkai bei mozūrai, kuršiai ir sūduviai. Tai didžiulis

Reformacijos nuopelnas, kurios 500 metų sukaktį šiomet minime. Tai europinės ir pasaulinės reikšmės fenomenas. Ir dėl to Mažoji Lietuva lietuvių raštijos, švietimo, kultūros, ūkio, visuomeninio gyvenimo srityse pirmavo palyginus su Didžiąja Lietuva. Ši turėjo savo galingą valstybę (LDK), bet 1795 m. buvo pavergta imperialistinės carinės atsilikusios Rusijos, vykdančios lietuvių kultūros etnocidą ir tautos rusinimą bei pravoslavimą.

XVIII a. pirmojoje pusėje A. Lukanas (Lucanus) teigė, kad Mažosios Lietuvos, Lietuvos terminas žinotas ir vartotas jau XIV a.: žemių dalijimo tarp pasaulietinės ir bažnytinės valdžios popiežiaus akte minimos Prūsijoje esančios prūsų žemės o į rytus ir šiaurę – besiribojanti Lietuva (Mažoji). Nuo XVII a. vokiškuose Prūsijos žemėlapiuose įrašyta Klein Litau, Klein Litauen, Borussus Litauen. Ilgainiui vokiečių istoriografijoje įsigalėjo Preussisch-Litauen. Londone britų išleistame XVIII a. Prūsijos žemėlapyje taip pat įrašyta Mažoji Lietuva – Lithuania Minor (o Didžioji Lietuva – Little Lithuania). Mažosios Lietuvos vardas įrašytas ir kitų šalių senuosiuose žemėlapiuose, pvz., prancūzų, flandų, rusų (Malaja Litva), lenkų (Mała Litva). Įvairiomis kalbomis paplito oficialiuose dokumentuose, istoriografijoje, raštijoje, literatūroje ir kitur.

Prūsijos lietuviai, jų visuomenės veikėjai savo kraštą vadino Mažąja Lietuva, kartais Prūsų Lietuva, save – lietuvininkais. Šis pavadinimas XIX–XXI a. vartojamas lietuvių istoriografijoje, jį naudoja M. Jankus, J. Jakštas, I. Jonynas, V. Vileišis, V. Biržiška, A. Bruožis, J. Vanagaitis, P. Kušneris, P. Pakarklis, J. Jurginis, K. Jablonskis, M. Gelžinis, V. Pėteraitis, V. Merkys, P. Dundulienė, P. Žostautaitė, J.

Lebedys, D., Kaunas, M. Purvinas, V. Šilas ir kt. Ilgainiui valstybinuose Prūsijos dokumentuose ir vokiečių istoriografijoje dažniau būdavo rašoma tiesiog Lietuva arba Prūsų Lietuva. Kartais ir sovietinėje lietuvių literatūroje būdavo vartojami Prūsų Lietuvos, Rytų Prūsijos terminai (kalbant tik apie lietuvių gyventą teritoriją). Tačiau pastarasis vokiečių istoriografijoje (Ostpreussen) vartojamas tik nuo XVIII a. pabaigos (po 1772 m.), daugiausia nuo XIX a., todėl netinka vartoti kalbant apie XVI–XVII a., kaip sovietmečiu būdavo rašoma kai kurių lietuvių literatūros tyrinėtojų. Pavyzdžiui, esą XVI a. J. Bretkūnas gimė Rytprūsioje, juose XVI a. darbavosi lietuvių raštijos pradininkai M. Mažvydas, A. Kulvietis, S. Rapolionis ir kiti. Tai didelė terminų klaida!

Lietuvos provincija apėmė tik 4 apskritis: Klaipėdos (vok. Memel), Tilžės (vok. Tilsit; nuo 1946 m. rus. Sovetsk), Ragainės (vok. Ragnit; rus. Neman) ir Įsruties (vok. Insterburg; rus. Černiachovsk). Vartojant Mažosios Lietuvos terminą, apibūdinantį visą lietuvių gyventą kraštą, šia teritorija dar ir su Labguvos (vok. Labiau; rus. Polesk) apskritimi iki Deimenos upės (Deimė; Laba, vok. Deima, Deine; rus. Deima) ir Vėlupos (vok. Wehlau; rus. Znamensk) apskritimi iki upės Alna (vok. Alle; rus. Lava) apskritimi apsiriboti negalima, nes lietuviai gyveno ir už jos ribų. Ši teritorija reiškia Mažąją Lietuvą siaurąja prasme, sudaro jos branduolį. Prūsų Lietuvos terminas labiau reiškia buvusį politinį lietuvių tautos dalies priklausymą Prūsijai, jis atsirado vėlesniais laikais dėl vokiečių valdžios vykdytų administracinių pertvarkymų. Tuo būdu Mažosios Lietuvos sąvoka platesnė, ji apima visą Prūsijoje lietuvių gyventą sritį, apibūdina ją ir etniniu tautiniu, ir geografiniu teritori-

niu aspektais. Tai Mažoji Lietuva plačiąja prasme; tiesa, didumoje Sembos, Mažosios Lietuvos pietiniuose pakraščiuose lietuviai, anot statistikos, nesudarė daugumos gyventojų.

Faktinis lietuvių gyventas iki XVIII a. plotas buvo daug didesnis už vadinamąją Prūsų Lietuvą, kurios pietinė riba buvo vedama Įsruties apskrities ribomis, sutampantiomis su Nadruvos žemės pietinėmis ir vakarinėmis ribomis iki Mozūrijos (nepainiokime su Lenkijos Mazovija). Priminsiu, kad Nadruva sudarė didelę Karaliaučiaus krašto rytinę dalį, o Skalva – šiaurinę dalį ir didumą Klaipėdos krašto. Tai Mažosios Lietuvos branduolys. Tai, kad iki XVIII a. vidurio, kuomet dauguma prūsų (vėliausiai sembai) jau buvo sugermanėję, mirė maru bei badu, lietuvių apsigyventa toliau į pietus jų žemėse. Be to, lietuvių artimai giminingi šiauriniai prūsai, juk kalbos labai panašios.

Taigi, reikia nustatyti, iki kur baigiasi Mažosios Lietuvos pietinė etnografinė, etnokultūrinė riba, arba lietuvių kalbos paplitimo arealas. Vieni ją nubrėžė iki Deimenos upės, kiti – iki Karaliaučiaus, treči – iki dabartinės Karaliaučiaus srities ir Lenkijos sienos. Problema ta, kad demografinė statistika Prūsijoje pradėta skelbti tik nuo XIX a. Dėl to tyrinėtojai dažniausiai ir parodo to laikotarpio tautybių (vokiečių, lietuvių, lenkų bei mozūrų) gyventas teritorijas.

Svarbiausias etninės priklausomybės požymis yra gimtoji kalba. Mokslinėje literatūroje lietuvių kalbos paplitimo riba kartais laikoma žymių XIX a. vokiečių tyrinėtojų Tepeno-Becenbergerio (Adalbert Bezenberger) linija, kitaip dar vadinama Deimenos siena. Maksas Tepenas (Max Toepen) ją nubrėžė apytikriai Nadruvos žemės ribomis: nuo Lab-

guvos Deimenos upe, Priegliumi (Skara, vok. Pregel; dab. rus. Pregolia) aukštyne, Alnos žemupiu, Ašvinės (Ašvėna, vok. Schwine; dab. rus. Putilovka) aukštupiu, per Nordenburgą (rus. Krylovo), Ungurą (Karaliaučiaus Angerburg), Geldapę (Geldupė, vok. Goldapp) link Dubeninkų (Dubeninkai; vok. Dubeningken). Pastarosios gyvenvietės yra paribyje su Mozūrija.

A. Becenbergeris padarė tas pačias išvadas pasirėmęs lingvistiniais, geografiniais ir archeologiniais duomenimis. Kadangi prūsiškai sodžius vadinamas kaimu, o lietuviškai - kiemu, tai atitinkami vietovardžiai lietuvių kalbos paplitimo plote turėtų baigtis priesaga -kiemiai, (-kiemis) arba -kėmiai, o prūsų kalbos paplitimo plote -kaimis. Vietovardžiai su priesagomis -garbis ir -apė yra prūsų, o su priesagomis -kalnas ir -upė – lietuvių kalbos paplitimo plote. Jis nustatė, kad vietovardžiai su priesagomis -kiemiai arba -kėmiai, -kalnas, -upė prasideda į rytus nuo Deimenos ir Alnos, o su priesagomis -kaimiai, -garbis, -apė – į vakarus ir pietus nuo šių upių. Panaudojusio toponimikos metodą Becenbergerio tyrinėjimų galutinė išvada ta, kad prūsų-lietuvių kalbų riba iki Vokiečių (Kryžiuočių) ordino užkariavimų XIII a. ėjo Deimena, per Norkyčius (Norkitten; Meždurečje), Ašvinės upe į žemes, kuriose yra Gleisgarbis (į vakarus nuo Geldapės upės, prie Ungurupės, arba Angerapės), Aukskalnis (Auxkallen), Baltupėnai (Baltupöhnen), Barkiemis (Barkehmen) (Geldapės pakrantėje). A. Becenbergeriu pasekė XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės etnologas Albertas Frydrichas Cvekas (Zweck; 1898 m. knyga „Litauen – Lietuva“): Lietuvą nuo Mozūrų pietuose skirianti Geldapės upė, toliau jos ribos brėžiamos per Nordenburgą, Girdavą (Girduva,

vok. Gerdauen; d. rus. Železnodorožnyj) ligi Frydlando (Friedland; Pravdinsk), iš čia link Deimenos. Dauguma straipsnyje minimų vietovardžių yra Karaliaučiaus krašte arba Mozūrijos šiaurėje, paribyje su Mažąja Lietuva.

Minėti Prūsijos mokslininkai nesiekė nustatyti faktišką lietuvių apgyventą ligi XVIII a. plotą, todėl vadinamoji Deimenos siena - naujaisiais laikais įvykusių demografinių pakitimų pasekmė, nors ir ją po Pirmojo pasaulinio karo visokiais būdais bandė „griauti“ vokiečių tyrėjai, ypač sutuoktiniai Gertrud Heinrich-Mortensen ir Hansas Mortensenas. Jie ir dar vienas kitas jų bendramintis netgi ėmė neigti lietuvių Prūsijoje autochtoniškumą, neva jie esą XV–XVI a. kolonistai iš Didžiosios Lietuvos, taigi, vėlesni atvykėliai nei XIII a. vokiečiai. Imta kritikuoti senuosius vokiečių autoritetinius mokslininkus, kaip naudingiau politiškai naujomis po karo Vokietijai Antantės primestomis žalingomis sąlygomis traktuoti, komentuoti kronikas, kitus šaltinius. Tokioms pseudomokslinėms „teorijoms“ („dykros teorija“) atkirtį davė tarpukario istorikai V. Vileišis, P. Pakarklis ir kiti sąžiningi mokslininkai.

Po Antrojo pasaulinio karo Mortensenai pripažino, kad naujus teiginius, išvadas rašyti, perrašyti Prūsijos tautų istoriją vertė po I pasaulinio karo Vokietijoje pasikeitusi politinė padėtis, vėliau įsigalėję naciai, grėsmingas gestapas. Juk ir ne mokslininkui aišku, kad vietovardžiai (toponimai), ypač vandenvardžiai (hidronimai) išlieka tūkstantmečius (išimtis – Sovietų valdžios po 1945 m. praktiškai visi Karaliaučiaus krašte pakeisti rusiškais), taip greit nesikeičia, kaip gyventojų tautinė sudėtis. XVI–XVIII a. pradžioje, kuomet prūsai kaip tautybė ar etninė grupė

baigė nykti (žuvo, sugermanėjo, šiauriniai sulietuvėjo), į gretimus jų kaimus vyko ne vokiečiai valstiečiai, kurių tebuvo labai mažai, o lietuviai valstiečiai. Francas Oskaras Tecneris (Tetzner) XIX a. rašė, kad XIV a. per LDK ir kryžiuočių karus ištuštęję plotai prie Deimenos ir Alnos buvo apgyvendinti pavergtais vietos lietuviais (lietuvininkais). Buvo apgyvendinta LDK karo belaisvių didlietuvių.

Ką apie lietuvių gyventas pietines žemes kalba XVI a., XIX a.–XX a. pirmosios pusės vokiečių ir lenkų tyrinėtojai? Pradėkime nuo ginčytinų teritorijų. Visi minimi mokslininkai, keliautojai apie Mažąją Lietuvą parašė įdomių knygų. Geografas Kasparas Hennenbergeris (Caspar Hennenberger) dar 1595 m. rašė, kad Įsruties apskrities gyventojai yra beveik vieni lietuviai (fast eitel Litauer). Tuo metu ji turėjo apie 100 mylių² (apie 5600 km²): ją sudarė, be kitų, Vėluvos, Girdavos, Unguros, Frydlando, Nordenburgo valsčiai, Grabavos (Grabowen, lenk. Grabowo), Gurnių (Gurnen, lenk. Górne), Vilkų (lenk. Wilki) parapijos, Pamitės ir Daumarų dvarai. Ir R. Virchovas (Virchow) priminė, kad iki XVIII a. lietuvių kalbos siena ėjo žymiai toliau į pietus nuo Nadruvos. S. Kichelis 1586 m. kelionės į Karaliaučių ir iš čia į Gardiną aprašymuose mini Lagarbį (Lagagarbis; vok. Lagarben, lenk. Garbno) prie Mozūrijos, kuriame kalbama lietuviškai. K. Karpas žemės plotą, apribotą linija Geldapė-Norkyčiai-Deimena ir Karaliaučius (prūsiškai Tvankstė)-Krimyčiai-Girdava-Nordenburgas-Lėcius (vok. Lötzen; lenk. Giżycko)-Galindai (Galinden; lenk. Galindy) žemėlapyje pažymėjo mišria prūsų-lietuvių teritorija.

(Tęsinys kitame numeryje)

Pirmajai lietuviškai knygai – 470

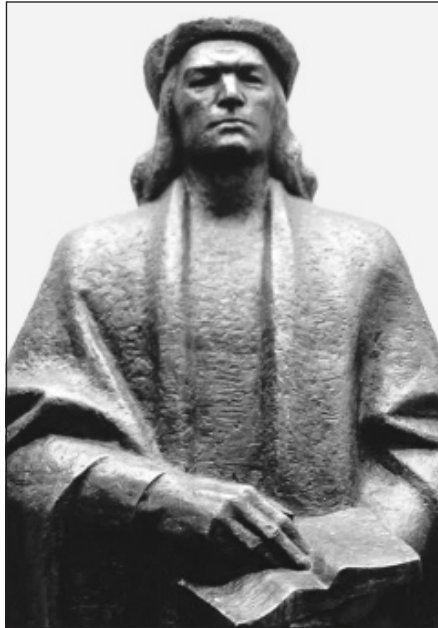
„Niekas tiek nepasitarnavo žmogui, niekas neiškėlė taip aukštai jo dvasios ir niekas tiek neken-tėjo kartu su žmogumi, kaip kny-ga“

(Justinas Marcinkevičius
„Dienoraštis be datų“)

Pirmąją lietuvišką knygą – Martyno Mažvydo *Katekizmą* (1547 m.) ir pirmąją lietuvių kalbos gramatiką (1653 m.) skiria geras šimtmetis. Abi šios lietuvių kalbai ir kultūrai svarbios knygos išleistos Mažojoje Lietuvoje – žemėje, kuri dar po šimtmečio pado-vanojo ir pirmąjį grožinės literatūros kūrinį – K. Donelaičio poemą *Metai*. Bet šį kartą kalbėkime apie pirmąją lietuvišką knygą, nes ir proga neeilinė – šiemet jai sukan-ka 470 metų.

Nors pirmosios knygos autorius ar parengėjas pačiame leidinyje oficialiai nepažymėtas, juo laikomas M. Mažvydas (apie 1510–1563). Keletą šimtmečių buvo remiamasi M. Mažvydo amžininko ir pusbrolio Baltramiejaus Vilento (apie 1525–1587) liudijimu ir tik 1938 m. kalbininkas Janas Safarevičius (1904–1992) *Katekizmo* eiluočioje lietuviškoje prakalboje išskaitė Mažvydo akrostichą (graikiškai taip vadinamas kūri-nys, kurio atskiros eilučių raidės, įvairiai skaitant, sudaro žodžius ar posakius). Skaitant lietuviškosios pratarmės eilučių pirmąsias raides nuo trečios iki devynioliktos eilu-tės, išeina lotyniška forma MAR-TJNVS MASVJDJVS – Martinus Masvidius.

Žinių apie M. Mažvydo pradi-nio lavinimosi aplinkybes neišli-kę, netiksli ir jo gimimo data, nei-aišku, kiek jis dalyvavo pirmosios pasaulietinės kolegijos veikloje.

Martynas Mažvydas (apie 1510–1563 m.)

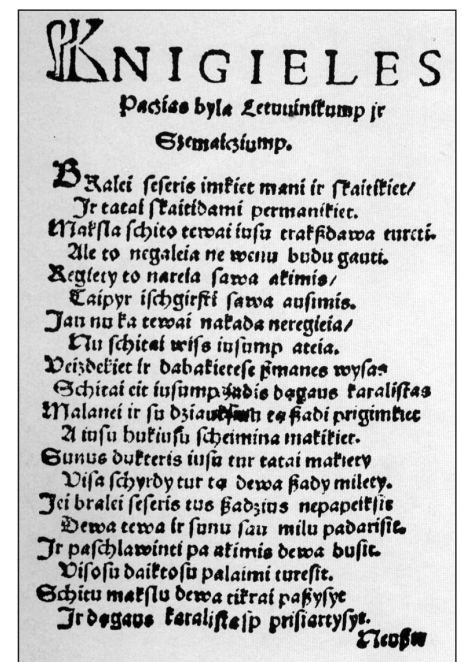
Aukštesniąją mokyklą 1539 m. Vilniuje įsteigė Abraomas Kulvietis (apie 1510–1545), studijavęs Vitenberge, Italijoje įgijęs daktaro laipsnį. Kartu su A. Kulviečiu joje tikrai dirbo Jurgis Zablockis (apie 1510–1563), taip pat spėjama, kad galėjo dirbti ir M. Mažvydas, o gal ir Stanislovas Rapolionis (1485–1545), tame pačiame Vitenbergo universitete iš paties Martyno Liuterio rankų gavęs teologijos dak-taro laipsnį. Kas galėtų paneigti, kad jau tada šių mokytų vyrų galvose sukosi pirmosios lietuviškos knygos idėja? Tačiau jiems, sklei-dusiems protestantiškas pažiūras, ėmė grėsti katalikiškos valdžios represijos, ir mokykla, veikusi iki 1542 m., buvo uždaryta.

Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui sumanius įkurti Karaliaučiuje universitetą, jo kviečiami atvy-ko visas būrys Lietuvos Didžio-sios Kunigaikštystės šviesuolių, negalinčių čia įgyvendinti savo idėjų: A. Kulvietis, S. Rapolio-nis, J. Zablockis, Augustinas Jo-mantas (apie 1525–1576), Tomas

Gedkantas (apie 1525–1566) ir kt. Tai, kad 1546 m. birželio 8 d. Prūsijos kunigaikštis Albrechtas laišku kreipėsi į Mažvydą, vadin-damas jį *garbingu ir išmoksintu* ir pakvietė atvykti į Karaliaučių, tik patvirtina faktą, jog M. Mažvydas jau dalyvavo Lietuvoje tuo metu draudžiamame reformacijos ju-dėjime, o į Karaliaučių atvyko tęsti turbūt kitur pradėtų studijų. Studijuodamas Karaliaučiaus uni-versitete, 1547 m. jis parengė ir išleido pirmąją lietuvišką knygą maždaug taip skambančia antraš-te: *Katekizmuso prasti [paprasti] žodžiai, mokslas skaitymo rašto ir giesmės, dėl krikščionystės bei dėl bernelių jaunų naujai suguldytos. Karaliaučiuoj VIII dieną mėne-sies sausio metų užgimimo Dievo MDXLVII. Soli Deo gloria* [lotynų k.: „vienam Dievui garbė“].

Profesorius Zigmas Zinke-vičius¹ nurodo, kad senuosiuose raštuose sausu dažnai vadinamas gruodžio mėnuo, todėl knygos an-

¹ Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija, t. 3, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 24.

Pirmasis spausdintas originalus lie-tuviškas pasaulietinio turinio eilėraštis

traštėje nurodytą sausio mėnesį tyrinėtojai linkę suprasti kaip gruodį. Minėtas autorius daro ir kitą prielaidą: gali būti, kad M. Mažvydas, išvykdamas iš Lietuvos, žinojo, jog jam Karaliaučiuje teks sudaryti ir išleisti lietuvišką knygą. Pats Mažvydas parengė apie du trečdalius knygos teksto, o mažesniosios teksto dalies autoriais reikėtų laikyti A. Kulvietį, S. Rapolionį, J. Zablockį, galbūt ir Karaliaučiaus universiteto rektorių Fridrichą Stafilą. Sudaryti tokį leidinį anuomet buvo labai sunku: reikėjo nemažai mokslo žinių ir nemenkų literatūrinių gebėjimų. Neturint jokio lietuviško pavyzdžio ir aiškesnių tradicijų, teko sumaniai naudotis įvairiais šaltiniais, versti tekstus iš kitų kalbų, o lotynišką dedikaciją (*Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštys-*

kėja pirmosios lietuviškos knygos paskirtis – ji skiriama ne tik Prūsijos Kunigaikštystei, bet autoriaus tėvynei – Lietuvai.

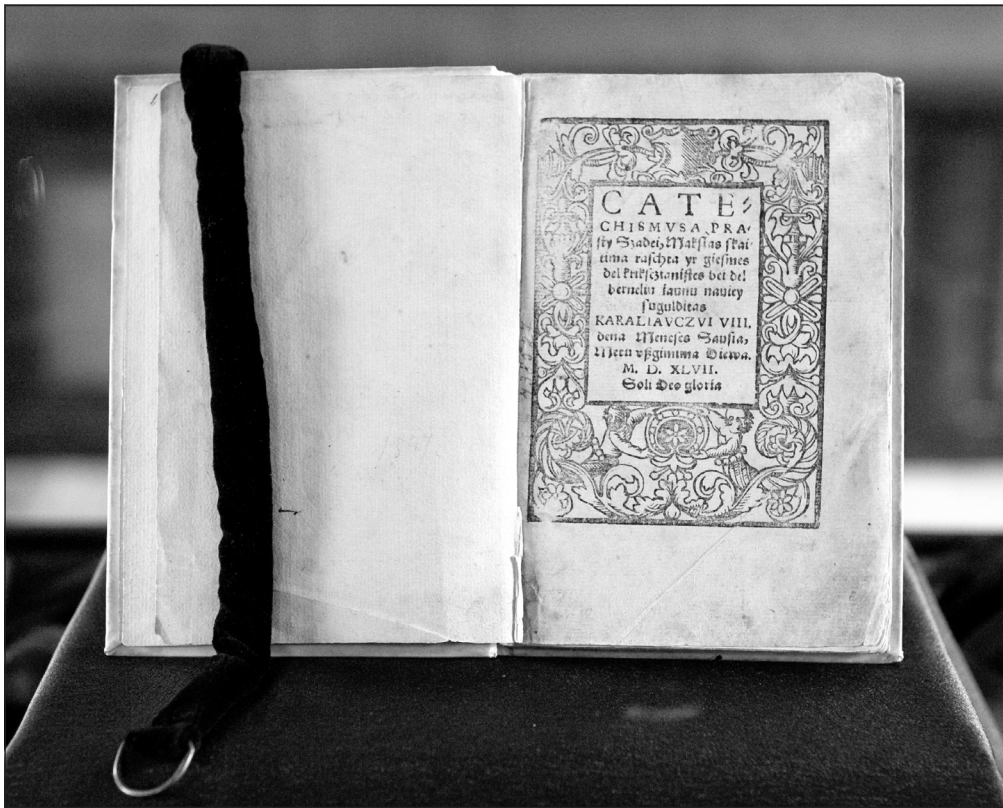
*Lietuva mano garsi,
kunigaikščių laiminga Tėvyne,
Dievo įsakymus šiuos
vykdyki siela skaisčia,
Kad neprislėgtų Tavęs
atsiskaitymo valandą rūščią
Pyktis Teisėjo garbaus,
sėdinčio soste aukštam.
(Vertė Regina Koženiauskiene)*

Reikia manyti, jog M. Mažvydas, rengdamas *Katekizmą*, tikėjosi grįžti į Lietuvą gyventi ir dirbti liuteroniškoje parapijoje. Eiliuota lietuviška pratarinė *Knygelės pačios bylo lietuvinykump ir žemaičiump* yra pirmas spausdintas

Svarbiausia eilėraščio mintis – išsipildė senas lietuvių troškimas turėti savo knygas. Dabar knygelė parodys broliams ir seserims, kaip pažinti tikrąjį tikėjimą. M. Mažvydo apsisprendimas parašyti pratarinę eilėmis rodo jį turėjus poetinį talentą. Kaip nustatė Juozas Girdzijauskas², ši prakalba yra lietuvių literatūroje vienintelis ryškus tuo metu buvusios populiaros sintaksinės-intonacinės eilėdaros pavyzdys. Albinas Jovaišas³ daro apibendrinančią išvadą, kad tas pirmasis lietuviškas eilėraštinis parašytas knyginiu stiliumi, kurio Mažvydas išmoko mokykloje iš lotyniškų pavyzdžių.

Mažvydo retorika yra antikinės ir biblinės kilmės. Taip jis pradeda sintetinti ir jungti lietuviškame kūrinyje, lietuvių kalbos vartosenoje Europos kultūros tradicijas. Jo pirmasis bandymas padaryti lietuvišką žodį europietišku yra gana sėkmingas. Elementoriuje, pavadintame *Pigus ir trumpas mokslas skaityti ir rašyti* pirmą kartą pateikiama abėcėlė, pritaikyta lietuvių kalbos garsams reikšti, vartojami lietuviškų raidžių, balsių, dvibalsių, priebalsių pavadinimai, sekant lotynų kalbos pavyzdžiu duodami skaitymo skiemenimis pratimai.

Religinę knygos dalį, kurią sudaro pats katekizmas ir 11 giesmių giesmynėlis bei tarp jų įsiterpę pasaulietinio pobūdžio socialiniai ir doroviniai pamokymai ir paaiškinimai, M. Mažvydas skiria „dėl prastų žmonių, o didžiaus dėl sūnelių ir šei-

Pirmoji lietuviška knyga saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje

tei), lotynišką prakalbą, eiliuotą lietuvišką pratarinę (*Knygelės pačios bylo lietuvinykump ir žemaičiump*) teko sukurti. Iš lotyniškos dedikacijos teksto, kurio autoriumi laikomas M. Mažvydas, aiš-

publicistinio pobūdžio 112 eilučių originalus lietuviškas pasaulietinio turinio eilėraštinis. Pirmaisiais žodžiais kreipiamasi į Lietuvos ir Žemaitijos gyventojus: *Broliai seserys, imkit mane ir skaitykit...*

² Girdzijauskas J. Lietuvių eilėdara: silabinės-toninės sistemos susiformavimas, Vilnius: Vaga, 1966.

³ Jovaišas A. Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p.98-129.

mynos ūkinykų“. Čia išdėstomos penkios krikščionių mokslo dalys. Giesmės ne visos verstos paties M. Mažvydo - jam talkino S. Rapolionis, A. Kulvietis, J. Zablockis ir kiti padėjėjai, tačiau giesmių kalba nesiskiria nuo visos knygos kalbos, todėl galima teigti, kad

B. Vilento išleistas giesmynas

knygos tekstą suredagavo ir parengė spaudai pats M. Mažvydas. Z. Zinkevičius⁴ iškelia prielaidą, kad M. Mažvydas turėjo būti jau anksčiau kažkur įgijęs panašaus darbo įgūdžių. <...> Kitaip per trumpą laiką vargu ar būtų galėjęs parengti tokį leidinį, nors Karaliaučiuje šiam darbui atmosfera buvo labai palanki.

M. Mažvydas, dirbdamas Ragainėje klebonu, parengė dar keturis leidinius, iš jų – didžiausią savo darbą – pirmą lietuvišką dviejų dalių giesmyną *Giesmės krikščioniškos*. Po M. Mažvydo mirties šį giesmyną išleido jo pusbrolis B. Vilentas. A. Jovaišas, išanalizavęs M. Mažvydo kūrybinį palikimą⁵, apgailestauja, kad Mažvy-

⁴ Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija, t. 3, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 23.

⁵ Jovaišas A. Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

das ir Vilentas nenurodė daugelio giesmių vertėjų ar autorių lietuvių. Dabar labai sunku tai išsiaiškinti. Vertėjai, jeigu ir nurodomi, tai tik prie 1–2 tekstų. Tai Zablockis, Vilentas, Jomantas, Kulvietis, Rapolionis, Rodūnionis, Šeduikionis, Kirtoforas, Merkucecijus, Marcijanas, Gedkantas, Blotnas. Kokių būdu tie Mažvydo ir Vilento talkininkai, kurie gyveno vienu laiku ir dirbo vieną darbą, bendradarbiavo, tarėsi, susitikinėjo? Faktas, kad jie atvykdavo pas Mažvydą į Ragainę. Faktas, kad keliaudavo pas Vilentą į Karaliaučius. Be abejo, susirašinėjo. Taigi Mažvydą reikia laikyti lietuvių raštijos kūrimo pirmuoju vadovu ir įkvėpėju, o Vilentą – pirmuoju pagalbininku ir stipriu pusbrolio pradėto darbo tęsėju, vykdytoju, įtvirtintoju, tačiau visiems čia paminėtiems buvo lemta tapti lietuvių raidyno, rašybos ir visos rašytinės lietuvių kalbos tradicijos kūrėjais.

Nors likimas lėmė M. Mažvydui gyventi ir dirbti Mažijoje (prūsų) Lietuvoje, tačiau jo darbai buvo skirti visai Lietuvai. *Giesmių krikščioniškų* pirmosios dalies lotyniškoje pratarmėje M. Mažvydas rašo: *šį darbą [t. y. giesmyną] aš padariau ne dėl to, kad ateityje jis atneštų mano vardui šlovę ir išgarsėjimą (aišku, aš to ir netrokštu, ir žinau, kad iš tokio darbo šito ir nereikia siekti), bet dėl to, kad lietuvių Bažnyčia įkvėptai ir ištikimai liaupsintų vienintelio Dangiškojo Dievo Tėvo ir Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus vardą, jo garbę, šlovę ir nuopelnus ir kad mūsų gimtasis žodis tarnaudamas gyvas išliktų ir būtų perduotas ainiams*. Paskutinė frazė nusako pirmosios Lietuvos evangelikų kartos, kuriai priklauso ir M. Mažvydas, gyvenimo misiją – lietuviškos raštijos kūrimas ir pirmųjų spausdintų knygų lietuvių kalba rengimas. Ko gero, visi jie buvo kilę iš Didžio-

sios Lietuvos.

A. Jovaišas⁶ kelia klausimą, kodėl XVI a. pirmojoje pusėje beveik visa išsimokslinusių lietuvių karta (Kulvietis, Rapolionis, Zablockis, Mažvydas ir kt.) perėjo iš katalikybės į liuteronybę? Juk jie visi buvo krikštyti katalikiškai. Įsivaizduokime, jeigu toji karta arba bent žymi jos dalis būtų likusi ištikima katalikybei - tada niekas jiems veikti Lietuvoje nebūtų trukdęs, lietuvių raštijos atsiradimas atrodytų kitaip. Bet toji karta norėjo dirbti Lietuvoje. Žinome, ką Kulvietis rašė Bonai Sforcai 1543 m. išspausdintame laiške; pasišventė tie lietuvių humanistai liuteronybei, matyt, dėl to, kad jautė, suprato naujos konfesijos demokratiškumą ir artumą tautai, nes Liuteris reikalavo krikščionybės skleisti tautinėmis kalbomis. Tai ir bus buvę jiems svarbiausia – per krikščionybę pasijusti savo tautos dalimi. Todėl galime sakyti, kad pirmoji lietuviška knyga yra visos lietuvių kultūros vaisius – Lietuvos šviesuomenės bendras darbas, skirtas Didžiajai ir Mažajai Lietuvai.

Lietuviškos knygos kelią prasmingiausiai apibendrina tokia poeto Justino Marcinkevičiaus⁷ frazė: *Visą mūsų raštiją – nuo pirmosios knygos ligi šių dienų – regime apšviestą vienos pagrindinės tradicijos šviesa. Pačiais bendriausiais žodžiais šią tradiciją galima būtų taip nusakyti: Tėvynės ir žmogaus kūrimas. <...> ši tradicija išskyla ne kaip sustingusi dogma, o kaip gyvos, prieštaringos, skausmingos žodžio pastangos statyti, kurti, ginti žmogų ir jo tėvynę. Pabaigos ir poilsio čia nėra.*

Valė Sorakaitė,

Marijampolės kolegijos dėstytoja
Ona Druseikaitė-Ruževičiūtė,
lietuvių kalbos mokytoja

⁶ Ten pat.

⁷ Marcinkevičius J. Dienoraštis be datų, Vilnius: Vaga, 1981, p. 165.

Vydūnas: Lietuviška tautiška dvasia

Prieš 115 metų, kai apie savarankišką Lietuvos valstybę mažai kas svajojo, o dar rečiau – kalbėjo, Vydūnas rašė apie lietuvišką dvasią 1902 m. Bitėnuose išleistame leidinyje „Bendraitė“. Lietuvių kalba, kultūra, būdas ir papročiai buvo tai, ką Vydūnas skatino branginti bei puoselėti, siedamas tai su tautiška dvasia. Tai pirmasis Vydūno, kaip istoriosofa, bandymas pažvelgti į Lietuvos istoriją ir jos kultūrą. Galima pastebėti, jog čia Vydūno dėstomas požiūris į žmogų, tautą, tautos istoriją ir jos dvasią vėliau iš esmės nepakito. Straipsnyje nuskamba aiškūs ir netgi griežti tautinių vertybių niekintojų vertinimai.

Tekstą publikavimui parengė Rima Palijanskaitė. Norėdama išlaikyti Vydūno dvasią, ji paliko ne vieną filosofo naudotą terminą, nors kai ką ir pritaikė šiuolaikiniam skaitytojui. Straipsnis skiriamas artėjančiam 150-ajam Vydūno gimtadieniui. (Straipsnis spausdintas leidinyje „Šilainės kraštas“ 2017 metų kovo mėn.)

Kiekvienas žmogus turi savo ypatybę tarp kitų žmonių. Kad jį matai, jis jau [išvaizda] pasirodo kitoks, ne kaip kiti. Šis pasirodymas lyg iš jo ypatybės gilumo kyla. Versmę žmogaus ypatybės vadina dūšia. Dūšia [yra] tiesiog žmogaus branduolys, taip kad geriau sakyti ne žmogus turi dūšią, bet jis yra dūšia. Iš jos kyla jausmai, mintys ir norai bei geidimai, visos išgalės ir nuojėgos, visas žmogaus krutėjimas ir veikimas. Kursai išmokęs žvelgti į žmogaus vidų, tam akivaizdu, kad žmogaus kūnas ir visas pavidas lyg atspindys skaistesnės ypatybės.

Kaip žmogus tarp kitų žmonių, taip tauta tarp kitų tautų. Ji aiškiai skiriasi nuo kitų savo ypatingais jausmais, mintijimais, norais, veikimais ir darbais. O kuo ypatingesni šitie apsiškimai, kuo jie skaitlingesni, tuo daugiau tauta pripažįstama kaip turtinga tauta dvasiškame būvyje.

Kaip [visi] iki vieno žmonės gali lobinti savo patyrimus, pakelti savo jausmus, juos pašvelninti, kaip gali savo norus vis į tai kreipti, kas aukščiau, taip ir tauta. Apie žmogų sakom, jis išsilavinęs, apie tautą – ji kultūriškai pralobusi. Kas

[yra] dvasiškas žmogaus turtas, to niekas iš jo negali paimti. Niekas negali pasisavinti kito žmogaus mokslo, jausmų, geidimų, velyjimų, jis gali tam lygius išlavinti, bet ne tuos pačius turėti. Taip ir su tauta. Jokių būdu negalima kitai tautai pasisavinti dvasiško turto vienos tautos; jokių būdu negali svetima tauta išreikšti, ką lietuvių tauta išreiškia.

Atsekant ką tūlos tautos apie save rašo iš seniausių laikų – randam vis tą patį: tautos pradeda iš vargystės, o pamažu kyla ir dvasiškai pralobsta arba gaišta. Taip su visomis tautomis ir tomis, kuriuos mus iš visų pusių apsiautuos kaip jūrės saulutę, su slavais ir germanais.

Iš seno niekas netarė apie lietuvių, lyg jų nebūtų buvę. Bet kai pradėjo juos pulti, pavergti bandyti, tai lietuviai kilo. Buvo apie 1000 metų, kai lietuviška tautiška dvasia kariškai reikštis [pradėjo], o tame šauniai aukštą laipsnį pasiekė. Smarkiai [gynėsi], apsigynė [nuo] šliaužiančių į Vilnių [tautų], taip kad [netrukus] pradėjo šitas tautas pajungti – kaip maskolius, taip lenkus. Lietuvos Karaliai buvo didūs karžygiai. Lietuviai likos lietuviais.

Vienas tų karalių, kuris nugynė svetimtaučius, buvo Mindaugas apie 1250 metus.

Bet šitos tautos pradėjo vis daugiau pralobti mokslu ir visokiuose darbuose, kas susiję su daile ir kas su nauda [susiję]. Taip ir pralobė švelnesniuose jausmuose. Gediminas apie 1330 metus pradėjo mokintų ir visokiems darbams gabių vyrų iš visų kraštų kviesti Lietuvon. Jie atėjo, lyg migla kyla iš jūrių ir apsiaučia krantų kaimus. Bet lietuviška tautos dvasia nebūtų auginta, jei pagal kitų [tautų] paveikslą pralobtų. Vien kitų turtas jai būtų [pa]statytas prieš akis. Karaliai vien sumanė apsaugoti Lietuvą nuo pajungimo, arba pagirtais karžygiais pastoti.

Po Gedimino mirties rytinės Lietuvos dalies kunigaikštis vis daugiau gudų arba maskolių dvasiškų turtų įsileido.

Kitas kunigaikštis, kuris vakarinę Lietuvos dalį valdė, buvo, be abejo, tikras lietuvis. Jisai ir jo žmona Birutė pasiliko tautiškos dvasios, bet jiedviem nebuvo galima ją lobinti. Judviejų sūnus Vytautas (apie 1400 metus) ir tame reikėsi judviejų sūnus, kad lietuvis iš visos širdies likos. Bet jo brolienas, kunigaikštis rytinės Lietuvos dalies, Jogaila, pastojęs Lenkų karalium, pradėjo visa jėga apsiausti Lietuvą lenkiška dvasia taip, kad lietuviška vos ne vos išliko nenuslopinta.

Vytautas, tapęs valdonu visos Lietuvos, stabdė kiek įmanė šitą slopinimą, bet netikrų patarėjų pasiklausęs, jis baiminosi šelpti lietuvišką dvasią, lyg tokiu būdu tik paskubintų galą Lietuvai padaryti. O būtų buvę lygiai antraip. Užtuot tai [daręs], jis išsklaidė prakilnius vyrus po svetimus kraštus, kuriuos po savo valdžia

buvo pagavęs, jeib anie valdytų tuos kraštus.

Bet anie po [ilgesnio] laiko pražuvo su savo lietuvybe tarp svetimųjų. O kaip netrukus po Vytauto mirties Lietuva vis daugiau tapo pavergta Lenkijos, tai ir vis daugiau lenkiška dvasia apsiautė lietuvišką, kol visos garbingesnės ir prakilnesnės giminės buvo taip apsvaigintos, kad bėgo nuo brolių savo tautos, gėdijosi jų ir niekino juos, kaip pasididžiuojanti tauta visuomet niekina kitas, ypačiai silpnesniašias.

O taip kaip didžiausioj dalyj Lietuvos [mažai kilmingųjų] likos lietuviais, lygiai taip ir su tais, kurie pateko į vokiečių valdžią. Juos vokiška dvasia apsvaigino.

Lietuvos kunigaikščiai buvo Lietuvą išgelbėję iš svetimtaučių vergystės ir savo tautą tokiu būdu apsergėję nuo išnaikinimo. Lietuviai ir buvo pasirodę gana tvirti, [sugebantys] visų nevidonų atsiginti. Bet nė vienas lietuviškų karalių nebuvo supratęs tautos dvasią lobinti ir auginti, jeib galėtų rodytis tarp kitų pralobusių tautų, taip jau išsidabinusi, taip jau turtinga ir taip jau nepriklausoma nuo kitų.

Ilgus metus lietuviška dvasia reikėsi vien lietuviškoj kalboj. O kad ir likos visai nepastebėta, kad ji be pagrindo priskirta prie slovėniškų kalbų, tačiau veikiai mokytų vyrų akyse vis daugiau skyrėsi nuo kitų kalbų, kad galiausiai tapo pripažinta kaip viena gražiausia ir turtingiausia, kad ji lyg vartai, per kuriuos gali pareiti į seniausios senovės kalbų supratimą.

Apmaudu, kad tuo metu lietuviška tautiška dvasia nesukūrė rašto lietuviškai kalbai. Arba, jei ir buvo jį sukūrusi, jis turbūt buvęs silpnas, arba apnykęs [greitu] laiku. Ką šiandien (*XIX am. pradžioje - DŽ*) [kaip] lietuvišką raštą turim, tas susideda iš lotyniškos,

Vydūnas savo darbo kambaryje Tilžėje.

vokiškos ir lenkiškos kalbos raiščių, kurie vėl iš lotyniškų parėję. Lepneris, kunigas Budvėčiuose (apie 1680 metus) rašo, jog Martynas Mažvydas sustatęs lietuvišką raidyną. Aiškiai matyt, kad pagal paveikslą vokiško ir lenkiško rašto tai daręs. Didžioj Lietuvoj lietuviškas raštas bene visai pagal lenkišką sutaisytas.

Bet grįžkime prie kalbos. Be abejo, kalba yra tautos dvasios kūrinys, kuris prasidėjo su dvasios gyvavimu, t. y. kai tauta iš viso kilo. Kalba todėl tobulinasi ir be ypatingo gyvavimo dvasios, kaip ir žmogaus kūnas auga ir tada, kai žmogus miega.

Lietuviška dvasia betgi ir dar kitaip kalboj parodė, kad ji ne visiškai numarinta. Per tūlus metus skambėjo lietuviškos dainos per visą Lietuvą, o ir šiandien dar skamba, išreikšdamos ypatingus lietuviškus jausmus, išpažinimus ir būdus. Žmonės dainavo, kur tik-tai susirinkdavo, ar būtų prie darbo ar prie švenčių, ar prie linksmų, ar prie liūdnuų atsitikimų. O taip ypatingi atrodė lietuviai savo dainomis, kad ir svetimtaučiai juos pradėjo saugoti.

Bėda, kad lietuvių tarpo pradėjo rasti menkinanti dainas jėga. Pradėjo žmonės, kurie save šventais laiko ir paniekina kitus, kariauti prieš dainas, lyg tai būtų kas

nuodėmingo ar net jau visai pagoniška. O tai pradėjo naikinti dainas ir dainavimą, o tuomi ir tautos gyvastį. Tokiu būdu anie nuobažnieji pastoj savo tautos razbaininkais. Ypatinga, [kad] tautiška dvasia nesidavė taip žeminama, bet privertė anuos žmones tuos pačius dainų balsus giedoti – surinkimuose, be abejo, kitais žodžiais. Mokytiems vyrams nėra tai visai aišku, kad surinkimų giedojimuose skamba senos lietuviškos dainos, vien žodžiai naujoviški. Tokiu būdu ir surinkiminukuose gyva tautiška dvasia radosi. O šis [giesmių] gyvavimas iš tikro tautiškas, nes kaip seniai jau apie lietuvius rašoma, vis jie skelbti kaip ypatingai Dievo biją žmonės. O tas lietuviškų dainų niekinimas vis dėlto ne lietuviškas [elgesys], kadangi lietuviai niekuomet nebuvo tokie bepročiai, [kad tokius] veikimus kaip valgyimą ar gėrimą, kalbėjimą ir verkimą bei buvimą linksmu, ką rodo ir dainavimas, už nuodėmę laikytų. Visuomet žinojo, kad ir neabejotinai geriausiajį ir švenčiausiajį dalyką galima nuodėme paversti. Bet kada geriau pažiūrime, tai matom, iš kur šitas dainų niekinimas ir peikimas kilęs. Jis – svetimtaučių darbas, kaip kiekvienas senų lietuviškų būdų naikinimas.

(Pabaiga kitame numeryje)

Учимся говорить по-литовски

(Продолжение.
Начало в Но. 3 (216))

Gerbiamieji, ši kartą Jums siūlome įsivertinti įgytas lietuvių kalbos žinias ir atlikti testą. Tiems skaitytojams, kurie pirmą kartą paims žurnalą į rankas, šis testas padės išmokti pačių būtinausių frazių mokantis bendrauti lietuviškai.

Уважаемые читатели, предлагаем Вам проверить знания по литовскому языку и решить данный тест. Тем, которые впервые будут читать наш журнал, этот тест поможет выучить самые необходимые фразы для развития навыков общения на литовском языке.

I. Kurios frazės tinka norint pasisveikinti? Которые фразы подходят для приветствия?

1. Iki pasimatymo!
2. Labas rytas!
3. Laba diena!
4. Labas vakaras!
5. Laimingo kelio!
6. Sveikas!
7. Sveika!
8. Sveiki!

II. Kurios frazės tinka norint atsiveikinti? Которые фразы подходят для прощания?

1. Sudie!
2. Sudiev!
3. Sveiki!
4. Viso gero!
5. Iki pasimatymo!
6. Iki rytojaus!
7. Laimingo kelio!
8. Labos nakties!
9. Labas vakaras!
10. Labanakt!

III. Kurias frazes vartosite norėdami padėkoti? Какими фразами воспользуетесь для выражения благодарности?

1. Ačiū.

2. Labai jums (tau) ačiū.
3. Dėkoju.
4. Iki rytojaus.
5. Ačiū už pakvietimą.
6. Ačiū už dovaną.
7. Ačiū už pagalbą.
8. Iki pasimatymo.
9. Jūs toks malonus.
10. Jūs tokia maloni.
11. Širdingai jums (tau) dėkoju.
12. Mes jums labai dėkingi.
13. Sudie.

IV. Kurias frazes vartosite norėdami kreiptis į pašnekovą ar pašnekovus? Какие фразы обозначают обращение к собеседнику или собеседнице?

1. Gerbiamas (gerbiamasis) pone.
2. Mes jums labai dėkingi.
3. Gerbiama (gerbiamoji) ponია.
4. Gerbiamas (gerbiamasis) prezidente.
5. Gerbiamas (gerbiamasis) direktoriau.
6. Gerbiama (gerbiamieji) kolegais.
7. Ačiū už pakvietimą.
8. Gerbiama (gerbiamieji) keičia.
9. Gerbiama (gerbiamoji) auditorija.
10. Jūs tokia maloni.
11. Pone Petraitis.
12. Ponia Petraitienė.
13. Pone pirmininke.
14. Pone prezidentė.
15. Panele.
16. Pone.
17. Labai jums (tau) ačiū.
18. Iki rytojaus.
19. Mieli svečiai.
20. Mieli draugai.
21. Laimingo kelio.

V. Pažymėkite frazes, kurios netinka ko nors teiraujantis ar prašant pagalbos. Отметьте фразы, не подходят для уточнения информации или для просьбы о помощи.

1. Prašom pasakyti.

2. Prašyčiau pasakyti.
3. Atsiprašau, ar galiu jus sutrukdyti?
4. Ar galite man padėti?
5. Ar galėčiau paprašyti pagalbos?
6. Ačiū už pagalbą.
7. Ar galėčiau pasiteirauti?
8. Norėčiau paprašyti jūsų pagalbos.
9. Prašyčiau man padėti.
10. Širdingai jums (tau) dėkoju.
11. Atsiprašau, ar galite pasakyti?
12. Atleiskite, norėčiau paklausti.
13. Atleiskite, ar galiu paklausti?
14. Labos nakties.
15. Kiek dabar valandų?
16. Ar galite parodyti man kelią?
17. Kur yra artimiausia autobusų (troleibusų) stotelė?
18. Ačiū.
19. Kaip nuvažiuoti į miesto centrą?
20. Kaip nueiti iki miesto centro?
21. Kaip nueiti į Basanavičiaus aikštę (Vytauto gatvę)?
22. Ačiū už dovaną.
23. Kaip nueiti į autobusų (geležinkelio) stotį?
24. Kada išvyksta autobusas (traukinys) į Karaliaučių?
25. Kada išvyksta autobusas į Kauną (Vilnių, Marijampolę, Minską)?
26. Kur yra kavinė?
27. Viso gero.
28. Kur galėčiau pavalgyti?
29. Kur yra restoranas?
30. Kur yra prekybos centras?

Pasitikrinkite atsakymus ir įsivertinkite savo žinias. / Проверьте ответы и оцените свои знания.

Teisingi atsakymai/

Правильные ответы:

I. 2,3,4,6,7,8.

II. 1,2,4,5,6,7,8,10.

III. 1,2,3,5,6,7,9,10,11,12.

IV. 1,3,4,5,6,8,9,11,12,13,14,15,16,19,20.

V. 1,2,3,4,5,7,8,9,11,12,13,15,16,17,19,20,21,23,24,25,26,28,29,30.

(Продолжение следует)

Darius Kuolys

Literatūrologas, kultūros istorijos tyrinėtojas Darius Kuolys yra parašęs nemažai straipsnių apie K.Donelaitį ir jo „Metus“. Jis mailoniai leido išspausdinti „Donelaičio žemėje“ šį savo naujausią tekstą, kuris yra naudojamas kaip mokomoji medžiaga Lietuvių literatūros vadovėlyje „Skaitiniai“.

Didelių rašytojų kūriniai ir jų asmenybės – kaip kadaise mitai ir jų herojai – turi galios telkti žmones į bendruomenes. Jie neretai tampa svarbia tautų tapatybės dalimi. Graikams tokiu rašytoju jau prieš tūkstančius metų yra virtęs Homeras ir jo „Iliada“ bei „Odiseja“, italams – Dantė ir jo „Dieviškoji komedija“, anglams – Viljamas Šekspyras ir jo dramos bei lyrika, ispanams – Migelis Servantesas ir „Don Kichotas“. Mums, lietuviams, tokiu kūrėju yra tapęs Kristijonas Donelaitis, o telkiančiu kūriniu – jo parašyti „Metai“. „Lietuviškumo, lietuviško galvojimo, jautimo pamatai padėti mums Donelaičio“, – sako literatūros tyrinėtoja Viktorija Daujotytė. Kodėl būtent Donelaičio? Kad suprastume, turime kiek išsamiau susipažinti su jo asmenybe ir kūryba.

Kristijonas Donelaitis (1714–

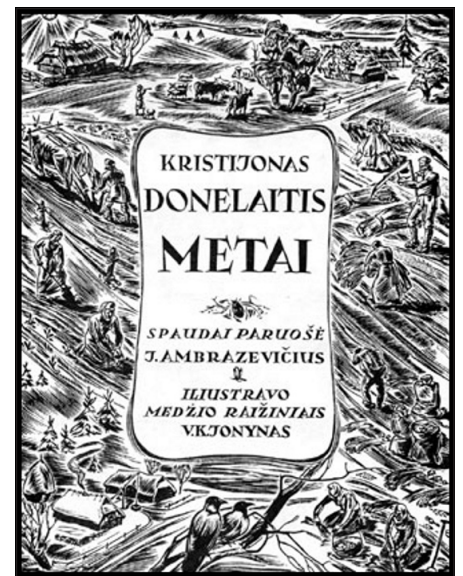
Donelaičio kodas

1780) ateina iš toli – iš Prūsų, arba Mažosios, Lietuvos, iš ilgaamžės šio krašto kultūros tradicijos. Prisiminkime: XIII amžiuje kryžiuočiai užkariavo senųjų prūsų žemes prie Baltijos jūros ir įkūrė jose karinę bei religinę Vokiečių Ordino valstybę. Į ją pateko ir dalis vakarinių lietuvių. 1525-aisiais paskutinis kryžiuočių magistras Albrechtas Brandenburgietis panaikino šią valstybę ir įsteigė pasaulietinę kunigaikštystę, kurią pavadino senųjų krašto gyventojų vardu – Prūsija. Kunigaikštis Albrechtas, kurio motina buvo Gedimino ir Jogailos palikuonė, pavertė savo šalį liuteroniška ir rūpinosi, kad jo valdomos tautos pažintų Dievą gimtosiomis kalbomis. Jis savo lėšomis išleido tris prūsiškas knygas, globojo Martyną Mažvydą ir kitus lietuvių intelektualus, rėmė pirmųjų lietuviškų knygų leidybą. Lietuviai Abraomas Kulvietis ir Stanislovas Rapolionis buvo pirmieji kunigaikščio Albrechto Karaliaučiuje atidaryto universiteto profesoriai.

1701-aisiais Prūsija pasiskelbė karalyste, jos valdovas Frydrichas I karūnavosi Karaliaučiuje. Per vainikavimo iškilmes monarchas lygintas su pirmuoju senųjų prūsų ir lietuvių karaliumi Vaidevučiu, jam simboliškai dovanotas tais metais pirmąkart lietuviškai išleistas Naujasis Testamentas.

Lietuviai, save vadinę lietuvininkais, Prūsijos karalystėje susidūrė su dvejomis valdžios požiūriu: vieni į juos žvelgė ir globėjiškai – kaip į paskutinius išlikusius senuosius krašto gyventojus (prūsai jau buvo išnykę), dalis ir iš aukšto, su panieka – kaip į menkesnius, atsilikusius, „necivilizuotus“. XVIII amžiaus pradžioje Karaliaučiaus universitete pradėta dėstyti ir lie-

tuvių kalba – pats karalius globojo Lietuvių kalbos seminarą. Universiteto profesoriai rūpinosi lietuviškų religinių knygų rengimu. Tuo pat metu bažnyčias ir mokyklas prižiūrėję valdžios pareigūnai ir mokslininkai ragino nešvaistyti pinigų – nebeleisti brangių lietuviškų knygų, bet mokyti lietuvius vokiškai. Mat, pasak jų, „Lietuva yra maža žemė“, o joje „lietuvių kalba jau tokia reta, kad po dešimtmečio visai išnyks ir visi kalbės vokiškai“. XVIII amžiaus viduryje Prūsų Lietuvos (taip vadinta lietuvių gyventa Prūsijos karalystės dalis) mokyklose buvo įvesta vokiečių kalba.

Lietuvių daugumą Prūsijoje sudarė labiausiai pažeminta nelaisvų žemdirbių bendruomenė – baudžiauninkai. Lietuviai daug smarkiau nei kiti karalystės gyventojai nukentėjo nuo 1709–1711 metais siautusio maro: Prūsų Lietuvoje tuo metu išmirė daugiau nei pusė žmonių – iš 300 000 liko vos 145 000. Ištuštėjusiame lietuvių krašte Prūsijos karaliai įkurdino kolonistus iš Vokietijos ir kitų žemių. Valdovai vadino lietuvius „vergų tauta“ ir aiškino: „Kuo daugiau vokiečių atvyks, tuo ma-

loniau ir geriau, jais reikia keisti lietuvius, kurie jokie šeiminkai“. Skirtingai nei daugumoje baudžiamąją ėjusiems lietuviams, kolonistams leista ūkininkauti laisvai. Tolminkiemio parapijoje, kurioje klebonavo K. Donelaitis, iš trijų tūkstančių gyventojų, anot statistikos, lietuvių buvęs tik trečdalis.

Dalis išsilavinusių lietuvių kunigų priešinosi germanizacijai. Jie atkakliai tęsė senas šio krašto lietuvių tradicijas: rengė religines lietuviškas knygas, rinko tautosaką, rašė žodynus ir gramatikas, tyrinėjo lietuvių kalbą, sykiu viešai gynė žmogiškąją lietuvių orumą ir jų kalbos teises. K. Donelaičio kaimynas, Valtarkiemio klebonas Pilypas Ruigys, pirmąkart paskelbęs lietuvių liaudies dainas, lygino lietuvių kalbą su senąja graikų kalba, o išleisto lietuvių kalbos žodyno pratarmėje teigė, kad noras germanizuoti lietuvius prieštarauja Dievo tvarkai ir tęsia senąją kryžiuočių politiką. Ir kiti XVIII amžiaus lietuvių kunigai viešai piktinosi tais „pasipūtusiais vokiečiais“, kurie „mūsų mielą Lietuvą peikia“ ir „lietuvininkus per kiaušlę laiko“. Jie aiškino, kad Dievas myli vargšų lietuvininkų sielas taip pat, „kaip karalių didelių“.

K. Donelaitis įsijungė į negausias lietuvių gynėjų gretas. Jis sąmoningai pasirinko tarnavimą

lietuvių bendruomenei, stojo greta niekinamų būrų – nelaisvų valstiečių baudžiauninkų. Ir toks jo apsisprendimas lietuvių kultūrai buvo lemtingas.

Poetas kilęs iš lietuviškos laisvų valstiečių šeimos. Gimė Lazdynėlių kaime, netoli Gumbinės, Prūsų Lietuvoje. Vos šešerių būdamas, neteko tėvo. Vaikystės ir jaunystės metais gyveno skurdžiai, ne kartą kęsdamas badą. Mokėsi Karaliaučiaus Katedros mokykloje – geroje lotyniškoje kolegijoje, kur buvo dėstomos ir graikų, hebrajų, prancūzų kalbos. Šią mokyklą baigęs, studijavo Karaliaučiaus universitete teologiją, lankė ir karališkąją Lietuvių kalbos seminarą. Universitete K. Donelaitis klausėsi tų pačių profesorių, kaip ir pasaulinio garso filosofas Imanuelis Kantas. Kaip ir I. Kantas, lietuvių rašytojas domėjosi gamtos mokslais, mechanika, filosofija. Universitete jis įgijo visapusišką, Apšvietos žmogui būdingą išsilavinimą.

K. Donelaitis gerai išmanė Antikos filosofiją ir literatūrą, lietuviškai ir vokiškai rašė filosofinius eilėraščius, mokėjo muzikuoti, netrukus visame krašte išgarsėjo paties pagamintais mikroskopais, termometrais, barometrais, klavesiniais ir neseniai išrastu fortepijonu. Baigęs studijas, dirbo choro vadovu, vargonininku ir giedoji-

mo mokytoju Stalupėnų pradžios mokykloje, prie pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos. Po trejų metų, 1743-iaisiais, buvo paskirtas Tolminkiemio bažnyčios klebonu. Juo išbuvo iki mirties. Tolminkiemyje K. Donelaitis ir sukūrė „Metus“ – savitą lietuvių tautos epą, po mirties pelniusį jam pasaulio pripažinimą.

K. Donelaitis galėjo būti „vokiečių“ poetu ar auksinių rankų konstruktoriumi, galėjo ramiai eiti įprastas kaimo klebono pareigas, kaip dauguma Prūsų Lietuvos kunigų. Tačiau apsisprendė imtis to, ko niekas iki jo nebuvo daręs, – vokiečių paniekinta lietuvių kalba rašyti taip, kaip rašė graikų dainius Homeras, romėnų poetas Vergilijus. Šitai poetas gynė lietuvių kalbos ir tautos teisę išlikti, būti to meto Apšvietos pasaulyje, kuris tautas buvo linkęs skirstyti į kultūringas, civilizutas ir laukines, barbariškas.

Tautos orumui ginti K. Donelaitis pasirinko antikinio epo formą ir antikinę eilėdarą – šešių pėdų hegzometro eilutę, kurioje kaitomi ilgieji ir trumpieji skiemenys. Homeras ir Vergilijus hegzometru aukštino graikų ir romėnų didvyrius, Tolminkiemio klebonas – vyžotus lietuvininkus. Vartodamas hegzometrą, K. Donelaitis siekė parodyti lietuvių kalbos vertę, atskleisti jos prigimtį panašumą į senąsias graikų ir lotynų kalbas: juk lietuvių kalba, kaip antikinės kalbos, išsaugojo ilguosius ir trumpuosius balsius bei skiemenis, kuriuos prarado kitos šiuolaikinės Europos kalbos.

„Metai“ – tai pasakojimas apie Vyžlaukio valsčiaus būrų (toku germanizmu Prūsų Lietuvoje vadinti baudžiaviniai valstiečiai) gyvenimą. Tačiau tai nėra paprastas pasakojimas. K. Donelaičio epe, kaip Homero kūrinuose, slypi tautinės bendruomenės kalbos, mąstymo, vaizduotės, vertybių loby-

Tolminkiemio klebonija, kurioje buvo sukurti „Metai“. A. Vaškevičiaus nuotrauka.

nas, per šimtmečius kurtas tautos pasaulis. Būtent šią „Metų“ ypatybę pabrėžė juos į vokiečių kalbą išvertęs, 1818 metais išleidęs ir pasauliui pristatęs Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza. Jam pritarė didysis Lietuvos poetas Adomas Mickevičius, istorikas Simonas Daukantas, iš karto pastebėję ir įvertinę išspausdintą K. Donelaičio kūrinį.

Iš antikinio epo lietuvių poetas perėmė ne tik eilėdarą, bet ir herojų monologus bei dialogus, vaizdinę žodyną, epitetus ir hiperboles. Dialogų gausa rodo, kad K. Donelaičiui, kaip ir Homerui, rūpėjo sukurti tarpusavio ryšiais sujungtos bendruomenės paveikslą. Iš tiesų, „Metus“ galime skaityti kaip lietuvininkų pokalbį, kuriame aptariami esminiai tautos gyvenimo klausimai: santykis su Dievu ir jo duota tvarka, su kitais ir svetimais, bendruomenės prigimtis, būdas, dorybės ir jų išsaugojimo rūpesčiai. Būtent veikėjų pokalbyje atsiskleidžia bendruomenės išmintis, išryškėja lietuvininkų tautos tapatybė.

Visą K. Donelaičio kūrinį yra persmelkusi tautos likimo ir išlikimo idėja. Poetas vaizduoja Vyžlaukio lietuvininkų bendruomenę, kovojančią dėl savo garbės, papročių, kalbos, tapatybės – dėl ateities. Pasak literatūros tyrinėtojos Dalios Dilytės, ši bendruomenė, nors nesikauna mūšio lauke, bet nuolat didvyriškai grumiasi su dvaru ir kolonistais už savo išlikimą: lietuviai valstiečiai, kaip ir legendinės Trojos gynėjai, siekia išsilaikyti, išlikti svetimųjų apsiaustyje.

(Pabaiga kitame numeryje)

Tekstas skelbiamas iš naujausio literatūros vadovėlio: Dainora Eigminienė, Asta Karaliūtė, Darius Kuolys ir kiti, Skaitiniai, 9 klasė, II dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

Laiškas K. Donelaičiui

Artiomus Vrazovas,
23-ojo Karaliaučiaus licėjaus ir sekmadieninės Liudviko Rėzos mokyklos moksleivis

Labą dieną, Kristijonai Done-laiti !

Aš, Artiomus Vrazovas rašau Jums laišką. Jūs gyvenote XVII amžiuje, o aš gyvenu XXI amžiuje, bet kada skaičiau Jūsų poemą „Metai“, nusprendžiau nors minutimis su Jumis pabendrauti. Mus skiria 300 metų. Neseniai minėjome Jūsų 300 metų jubiliejų. Buvau nuvažiavęs su vaikais ir mokytojais į Lazdynėlius ir Tolminkiemio muziejų. Norėjau daugiau sužinoti, kaip Jūs gyvenote, kūrėte savo poemą „Metai“. Buvau užlipęs ant bažnyčios skliauto, iš kur buvo matyti viso to krašto aplinka. Minutimis įsivaizdavau, kaip gyveno, dirbo būrai, kuriuos Jūs aprašėte poemoje ir galvojau, kad jiems ir nebuvo laiko pažiūrėti, kokia graži gamta - miškai ir ežerai, pievos ir upeliai.

Aš lankau L. Rėzos lituanistinę sekmadieninę mokyklą. Ten mokiniai sužinojo apie Jūsų gyvenimą ir kūrybą. Mokytoja skaitė mums ištrauką iš poemos „Metai“. Poemoje lietuvių kalba ne tokia kaip dabar kalba Lietuvoje. Jūsų poemoje daug žodžių, kurių mes nesuprantame, nes dabar mes mokomės kalbėti kitaip.

Banyčioje prie altoriaus parašyti Jūsų įstatai – neskriausk, nevok, nemeluok ir daug kitų. Jūs mokinote būrus teisingai gyventi. Gaila, kad dauguma žmonių ir dabar jų nesilaiko, pamiršo.

Praėjo trys šimtai metų, daug kas pasikeitė, nėra jau būrų, ištižusių kelių. Dabar žmonės važinėja gražiomis mašinomis, gyvena gražiuose namuose, kalba gražia

lietuviška kalba, dainuoja gražias lietuviškas dainas.

Gerbiamasis Kristijonai, Jūs buvote ne tik poetas, bet ir dvasininkas-kunigas. Ar daug žmonių ateidavo į bažnyčią? Jie sunkiai dirbo, pareidavo į savo lūšneles išvargę ir gal visai neturėjo jėgų eiti į bažnyčią melstis?

Per tiek šimtmečių labai viskas pasikeitė pasaulyje. Jau nėra būrų, tų trobelių, nereikia sunkiai dirbti pievose, viską daro mašinos. Viena per ilgus šimtmečius pasiliko Jūsų bažnyčia, ten dabar muziejus, kuriame gyvena Jūsų dvasia.

Kiekvienais metais atvažiuoja daug žmonių, ne tik iš Lietuvos, Karaliaučiaus, bet ir iš kitų šalių aplankyti Jūsų kapą-muziejų, patalokininkauti, pabendrauti, pasisemti geros energijos, paskaityti eiles iš Jūsų poemos ir savo kūrinius.

Norėčiau, kad Jūsų bažnyčioje vėl būtų laikomos mišios, skambėtų varpai, grotų vargonai...

Jūsų poema „Metai“ išversta į daug kalbų: rusų, vokiečių, lenkų ir, man atrodo, kad ir kinų. O vaikams išleistas iliustruotas Jūsų kūrybos rinkinys. Pas mus srityje daug buvo visokių renginių, skirtų Jūsų 300 metų jubilėjaus minėjimui ir mes labai daug sužinojome apie Jūsų gyvenimą, apie kūrybą ir dar labiau pradėjome Jus gerbti ir didžiuotis Jumis. Aš savo mokykloje irgi papasakosiu apie Jus, mūsų tautos žymų žmogų, kad daugiau žmonių susipažintų su Kristijonu Donelaičiu.

Siauras kelias, palinkę medžiai
Kviečia mus aplankyti Done-laičio amžinojo gyvenimo namų-muziejų.

Konsultavo mokytojos Laima Meščeriakova ir Stefanija Škūrina

„Prūsijos medus“ - karaliaučiškių menininkų kūrybinis projektas meno industrijos srityje

„Prūsijos medaus“ dirbinių parduotuvė. S.Koževnikovos nuotr.

2010 metais dailininkai juvelyrai Lana Jegorova, Aleksandras Juricinas ir Tatjana Jegorova pristatė naują kūrybinį projektą „Prūsijos medus“, suvienijusį Karaliaučiaus menininkus, kurie domisi Prūsijos žemės istorija, o kūrybai įkvėpimo ieško gintaro švytėjime, jo struktūroje ar gamtos sukurtame piešinyje. Simboliškas ir projekto pavadinimas – „Prūsų medus“: gintaras savo atspalvių gausa prilygsta medaus spalvų paletei, o sava galia ir legendomis mena senuosius laikus. Šis projektas - tai individuali iniciatyva, negaunanti valstybinės paramos, bet įvertinta vietos valdžios.

Šio susivienijimo menininkų produkcija - oficialus Karaliaučiaus miesto ženklas. Šiuo metu projekte dirba daugiau nei 20 meistrų. Juvelyrinių dirbinių iš gintaro gamyba ir prekyba jais Karaliaučiaus mieste centre įsikūrusioje parduotuvėlėje ir „Gintaro muziejuje“ esančiame paviljone –

pagrindinis šios menininkų grupės veiklos baras. Tekstilė, stiklas, dirbiniai iš odos, keramika, autoriniai

žaislai, grafika, autoriniai rūbai – tai gausiai pristatomos projekto meninės veiklos kryptys. Tekstilės, keramikos ar stiklo dirbiniai taip pat dekoruojami gintaru.

Projekto filosofija - tai savotiškas „žaidimas laike“, kultūros paveldo ir šiuolaikinio meno sintezė. Kaip sako L.Jegorova, projekto sumanytoja, Karaliaučiaus krašte nėra gilių slaviškos kultūros tradicijų ar jos dar nesusiformavo - „Prūsijos medaus“ projekto menininkai ėmėsi jas formuoti ir kurti „rusiškojo Pabaltijo“ etnos-tilių. Rankų darbo produkcija tik iš natūralių medžiagų ir natūralaus gintaro, autorinis dizainas, tradicinės technologijos – tuo išsiskiria „Prūsijos medaus“ menininkų gaminiai. Kūrybinio įkvėpimo ieškoma gamtoje ir kultūriniame Rusijos bei Baltijos pavelde, sla-

Juvelyrė L.Jegorova. S.Koževnikovos nuotr.

Gimsta dar vienas kūrinys. S.Koževnikovas nuotr.

„Prūsijos medaus“ auksarankių dirbiniai. N.Jermolenko nuotr.

vų, lietuvių, germanų, skandinavų ir prūsų pasaulėvokos estetikoje. Kiekvienas daiktas pasakoja istoriją, persmelktą pagoniškos dvasios, daugelyje autorinių gaminių naudojami stilizuoti elementai, apsauginę galią turinčių simbolių - Toro ar Perūno (Perkūno) atvaizdai, angelo sparnai, toteminiai gyvūnai, saulė ir mėnulis.

„Prūsijos medus“ aktyviai dalyvauja parodose, atstovauja Karaliaučiaus sričiai įvairiuose Rusijos regionuose ir užsienyje – Berlyne, Barselonoje, Kanuose, Paryžiuje. Šiemet jau antrą kartą „Prūsijos medus“ pakviestas pristatyti savo unikalius juvelyrinius dirbinius lapkričio mėnesį Luvre vykiančioje parodoje „Kultūros paveldas“.

„Prūsijos medaus“ salone veikia nuolatinė interaktyvi ekspozicija, kur lankytojams ne tik siūloma susipažinti su unikaliais gaminiiais iš šio projekto parodų fondo, bet ir patiems pamėginti savarankiškai apdirbti gintarą senovinėmis staklėmis. Padedami meistrų, lankytojai gali surinkti etnostiliaus papuošalą. „Prūsijos medus“ nuolat rengia pažintinius užsiėmimus vaikams bei suaugusiems ir visose kitose erdvėse, kur pristatoma jų produkcija. Taip 2013 metais Įsruities (Černiachovsko) pilyje „Viduramžių miesto“ mokomojoje erdvėje įkurtos dirbtuvės sulaukė didelio dėmesio ir padrąsino menininkus aktyviai imtis šio amato populiarinimo.

Dar viena įdomi detalė yra ta, kad šis projektas turi ir savo literatūrinį įprasminimą – savąją legendą, kurios autorė vietos rašytoja ir „Prūsijos medaus“ atstovė ryšiams su visuomene Natalija Jermolenko. Šią poemą rusų kalba galima rasti interneto svetainėje www.donelaitis.info.

Ona Druseikaitė-Ruževičiūtė

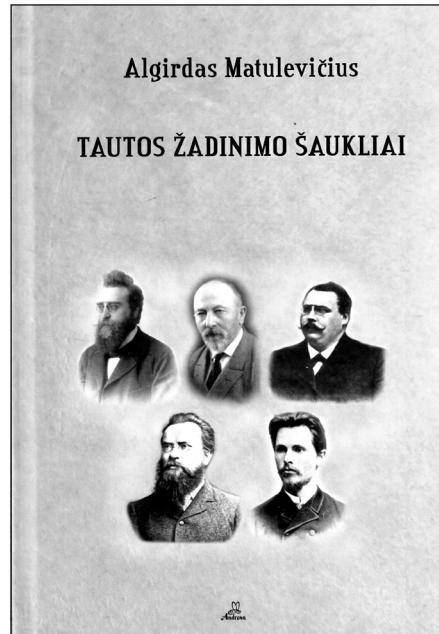
Kelio į Vasario 16-osios aktą pradžioje

Vytautas Šilas

Mažosios Lietuvos tyrėjas,
Mažosios Lietuvos reikalų
tarybos pirmininkas

Artėjant Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, tikrai verta atsisigriežti ne tik į Vasario 16-osios signatarus, bet ir jų brandos kelio genezę. Taigi ir į ankstyvąją lietuvių tautinio atgimimo žiniasklaidą. Pirmiausia, į *Aušros* ir *Varpą* žurnalus. Jų tematiką nagrinėjo literatūrologai Adolfas Sprindis, Irena Kostkevičiūtė, literatas Juozas Tumas, kalbininkas Arnoldas Piročkinas, istorikai Vytautas Merkys, Rimantas Vėbra, bibliografas Vaclovas Biržiška, knygotyrininkas Domas Kaunas ir kiti. Savo skelbtuose prisiminimuose apie *Aušrą* ir *Varpą* kalbėjo ir juose rašę aušrininkai dr. Jonas Basanavičius, Martynas Jankus, Jonas Šliūpas. Tai, kad ši tema dar nėra išsamiai aptarta, verta visuomenės dėmesio, atskleidžia ir 2017-ųjų vasarą išėjusi žinomo Mažosios Lietuvos istoriko, enciklopedisto, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos nario dr. Algirdo Matulevičiaus knyga *Tautos žadinimo šaukliai: aušrininkų, varpininkų ir dvasininkų korespondencija lietuvių tautinio atgimimo klausimais*.

Knygos autorius pateikia ir aptaria neskelbtą, todėl mažai kam žinomą Vilniaus universiteto ir Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekų archyvinę rankraščių medžiagą apie aušrininkus ir varpininkus, jų rankraščius ir korespondenciją, šių laikų tyrinėtojų įžvalgas. Aušrininkai savo minčių, aštriai kritikuojančių Rusijos carizmo rusinimo ir pravoslavini mo politiką Didžiojoje Lietuvoje, o Mažojoje Lietuvoje – Prūsijos valdžios vykdomą germanizavimo

Naujosios knygos viršelis

politiką to meto politinėmis sąlygomis savo leidinyje publikuoti negalėjo. Taigi, paimkime į rankas šią kiek didoko formato beveik 150 puslapių studiją. Tikėdamiesi sužinoti tai, ko dar nežinojote, neapsigausite.

Lietuvių tautinis atgimimas išryškėjo po 1863 metų sukilimo kaip reakcija į Rusijos režimo įvestą lietuviškos spaudos draudimą, mokyklose uždraustą lietuvių kalbos vartojimą. Tuomet atsirado reikalas katalikiškos Lietuvos šviesuoliams kviesti į talką liuteroniškos Mažosios (Prūsų) Lietuvos šviesuolius bendrai kovai prieš lietuvių nutautinimą (rusinimą, lenkinimą, vokietinimą), už lietuvių kalbos teises ir tautos prestižą.

Pirmieji tautinio atgimimo veikėjai buvo švietėjiškų pažiūrų ir siekė tautinės kultūros ugdymo per spaudą. Bene pirmasis, dar 1858 m. iškėlęs mintį, kad didlietuviams reikia lietuviško periodinio laikraščio, buvo publicistas Mikalojus Akelaitis. Lietuviškos spaudos draudimo įvedimas

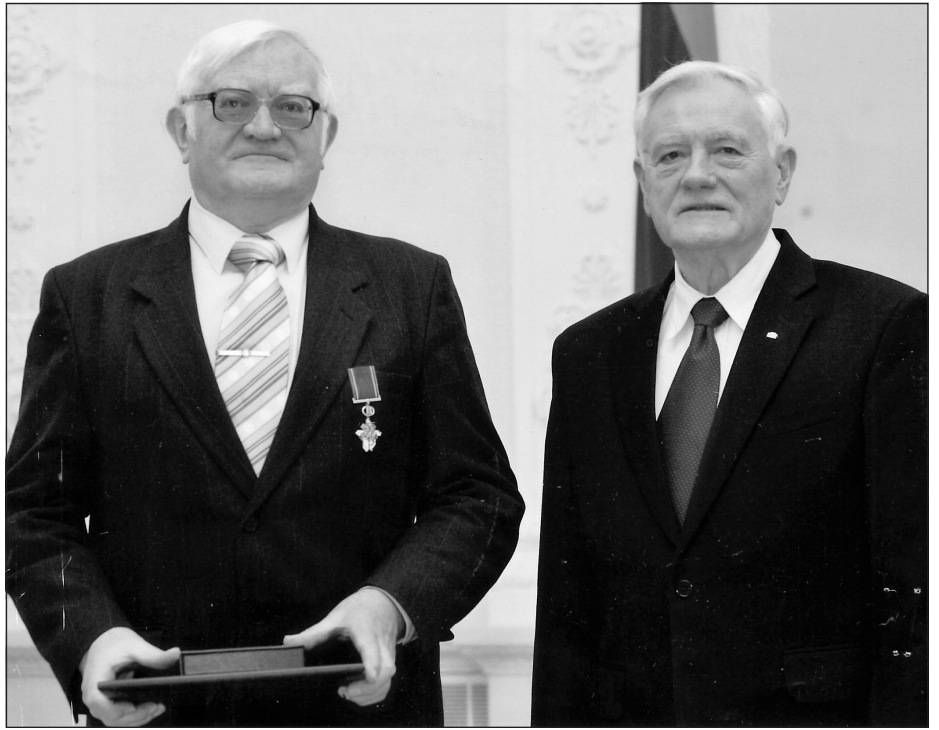
1864 m. neleido tokio laikraščio leisti Rusijos imperijos valdomoje Lietuvoje. Maskvos universitete studijavę lietuviai J. Basanavičius, J. Šliūpas ir kiti užmezgė ryšius su Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojais Martynu Šerniumi, Adomu Einoru, Jurgiu Mikšu, Martynu Jankumi. Taip kilo mintis čia lietuviškais lotyniškais rašmenimis (Mažosios Lietuvos lietuviams eję laikraščiai buvo leidžiami gotiškais rašmenimis) leisti laikraštį *Aušra* (iš tikro – mėnraštį) Mažojoje Lietuvoje – jis ėjo Ragainėje, Tilžėje, M. Jankaus tėviškėje Bitėnuose. Veikalo autorius dr. A. Matulevičius nustatė, kad, nors pavadinimą *Aušra* sugalvojo J. Basanavičius, jo negalima laikyti vieninteliu tokio leidinio sumanytoju. Panašų laikraštį leisti siūlė dar ir J. Šliūpas, A. Vištelis, M. Šernius, J. Mikšas.

Aušra siekė gaivinti lietuvių tautinę savigarbą, spausdino daug istorinės medžiagos, ypatingą dėmesį skyrė pačiai lietuvių kalbai. Išėjus pirmiesiems *Aušros* numeriams, sulaukta entuziastingų atsiliepimų (Antano Juškos, Mikalojaus Akelaičio, Petro Vileišio, Stanislovo Dagilio, Vinco Pietario, Mečislovo Davainio-Silvestravičiaus-Silvestraičio). Dauguma lenkų polonizatorių mėnraštį laikė carizmo intriga prieš juos. Tačiau tai nebuvo lenkų tautos kritika. A. Matulevičius cituoja M. Jankaus pastebėjimą: „kunigija, kuri lenkystės buvo prisigėrusi, „Aušrą“ prakeikė ir draudė žmonėms (jos) nelaikyti ir neskaityti“. Visgi, pastebėjo A. Matulevičius, apie 10 lietuvių kunigų bei klerikalų rašė į „Aušrą“.

„Kokios krypties laikytis „Aušrai?“, – klausė M. Jankus. – „Gal griežčiau prieš rusus pasisakyti,

bet tai nepadės, tuo laisvės negausi“. Iš pradžių aušrininkai tikėjosi, kad Rusijos carizmas grąžins lietuvišką spaudą ir leis mėnraštį spausdinti Lietuvoje (J. Basanavičius nusiuntė prašymą reakcingam vidaus reikalų ministrui grafui Dmitrijui Tolstojui, bet atsakymo negavo). A. Matulevičius nagrinėja J. Mikšo, J. Šliūpo, M. Davainio-Silvestravičiaus, M. Jankaus dažnokai karštą korespondenciją. Pavyzdžiui, 1883 m. laiške M. Jankus smerkia abejingus tautiniam atgimimui kunigus, tarp jų net vyskupą Antaną Baranauską, kuris, pagal jį, galėtų sušelpiti pinigais lietuviškų knygų leidybą; „bet šis dvasininkas išdidus ir nėra ko laukti iš tokio naudos tautai“. Iš dr. A. Matulevičiaus pateiktų citatų skaitytojas sužino apie *Aušros* leidėjų ir bendradarbių nesutarimus, apie imperialistinio Rusijos režimo bendradarbiavimą su Prūsijos vokiečių valdžia, persekiojant lietuvišką spaudą bei jos redaktorių ir skaitytojus. Veikalo autorius A. Matulevičius pažymi, kad Rusijos kolonijinė valdžia Lietuvoje vykdė lietuvių kultūros etnocidą.

1883 m. balandžio pradžioje

Istorikui, enciklopedistui dr. Algirdui Matulevičiui už ilgametę mokslinę veiklą LR prezidentas Valdas Adamkus įteikia ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžių.

net 1000 egzempliorių tiražu pasirodęs mėnraštis *Aušra*, vėliau mažesniu tiražu leistas, 1886 metų liepą nustojo ejęs. Aušrininkus vienijo kalbos išsaugojimo ir jos ugdymo siekis, bet skyrė požiūris į veiksmų taktiką, leidinio tematiką. *Aušros* gyvybingumui trukdė lėšų trūkumas, taip pat M. Jan-

kaus, J. Basanavičiaus, J. Mikšo, gal ir J. Šliūpo idėjiniai nesutarimai. Dr. A. Matulevičius padarė išvadą: „*Aušros* laviravimo politika, noras suvienyti skirtingas ideologines sroves nepasiteisino, idėjinis laikraščio bendradarbių skilimas jau buvo pakankamai gilus“. Kaip teigia akad. prof. dr. Zigmantas Zinkevičius, „nuo *Aušros* prasidėjo nauja lietuvių tautos epocha, paskelbusi tikrąją tautos aušrą. Ji turėjo lemiamą reikšmę ir dabartinės bendrinės lietuvių kalbos susiformavimui“. Prof. dr. A. Pirockino teigimu, aušrininkai sugriovė dvasininkijos ideologinio veikimo monopolį – nacionalinė idėja pasirodė veiksmingesnė už religiją, nes sujungė skirtingų valstybių ir skirtingų religijų Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvius“. Iš kitos pusės, J. Basanavičiaus nuomone, *Aušra* pažadino iš snaudulio kunigiją, kuri pasirūpino įsteigti „tyrai katalikiškus“ laikraščius *Šviesa*, *Apžvalga*.

A. Matulevičius (viršutinėje eilėje pirmas iš dešinės) 1999 m. su ekskursantais svečiuojasi pas kleboną Anuprą Gauronską prie Karaliaučiaus Šv. Šeimos bažnyčios. *Asmeninio archyvo nuotr.*

(Tęsinys kitame numeryje)

Vietos, kuriose dirbo dalis žymių lietuvių raštijos ir kultūros veikėjų

Būdviečiai – T.Lepneris
 Įsrutis – V.Fojerštokas
 Karaliaučius – A.Kulvietis, S.Rapolionis,
 M.Mažvydas, J.Bretkūnas, J.Rėza
 Katinava – T.G.Šulcas, J.Kleinas
 Kaukėnai – A.Rodūnionis, B.Vilentas
 Labguva – J.Bretkūnas
 Nybudžiai – A.Krauzė, M.Pretorijus
 Ragainė – M.Mažvydas, S.Vaišnoras
 Tilžė – D.Kleinas
 Tolminkiemis – J.Rėza
 Žiliai – F.Pretorijus

● **KARALIAUČIUS** Sostinė
 ● Tilžė Valsčių centrai
 ○ Rusnė Kitos gyvenvietės
 --- Valstybių sienos
 - - - Valsčių ribos
 — Dabartinė Karaliaučiaus srities riba

Kalbų paplitimas XVII a. pradžioje

- Lietuvių (lietuvininkų) absoliuti dauguma, vokiečių nežymi dalis
- Lietuvių daugumą arba apie pusę, prūsų ir vokiečių mažumą arba nežymi dalis
- Vokiečių apie pusę, lietuvių ir prūsų mažumą
- Vokiečių absoliuti arba paprasta dauguma, prūsų ir lietuvių nežymi dalis
- Prūsų apie pusę, lietuvių ir vokiečių mažumą
- Kuršininkų daugumą, lietuvių mažumą (į šiaurę nuo Nidos), prūsų mažumą (į pietus nuo Nidos)
- Mozūrų (lenkų) daugumą, lietuvių ir vokiečių nežymi dalis
- Lietuvių ir mozūrų apylygiai, vokiečių mažumą arba nežymi dalis
- Vokiečių daugumą arba apie pusę, mozūrų mažumą, lietuvių mažumą arba nežymi dalis

Didesni kalbų intarpai

- Vokiečių
- Kuršininkų
- Mozūrų

- Spaustuvės, leidusios ir pardavinėjusios lietuviškas knygas
- Didžiosios bibliotekos, turėjusios lietuviškų knygų
- Pirmoji aukštoji mokykla – Karaliaučiaus universitetas (1544 m.)
- Pirmosios lietuviškos parapiinės mokyklos
- Pirmoji gimnazija (1586 m.)
- Aukštesniosios bendrojo lavinimo mokyklos
- Pirmoji lietuviška knyga (1547 m.)
- Pirmoji lietuvių kalbos gramatika (1653 m.)
- Ženklas rodo, kad tai tas pats valsčius